

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto EN 2012. – *The church seen from the south.*

KORNING KIRKE

HATTING HERRED

Historisk indledning. Efter reformationen var kirken i kongens eje, indtil den 1710 på auktion sammen med Løsning Kirke blev solgt til Daniel Lütken i Skanderborg.¹ Herefter har kirken haft samme ejendoms historie som Løsning Kirke (s. 1731), idet den fra 1723 fulgte ejeren af Ussinggård.² Etatsråd Gerdt de Lichtenberg, der ejede kirken 1741–61,³ lod bygningen istandsætte og satte spir på tårnet (jf. albertavle s. 1792). Kirken overgik til *selveje* 1. jan. 1914.⁴

Sognet har siden reformationstiden været *anneks* til Løsning.⁵ I katolsk tid, 1305, kendes navnet på en præst i Korning, Peder, der tillige var Århusbispens official (befuldmægtigede stedfortræder).⁶ 1494 nævnes Korning sammen med Hatting som anneks til Tamdrup (*DK Århus* 5043–44). Paven gav det år de tre sognekirker til en kannik ved Århus Domkirke, uden at denne dog nogensinde opnåede kaldet.⁷

Eggen led stærkt under Svenskekrigene. 1658–59 havde kirken ingen indkomster på grund af 'de allieredes indfald', og 1660–61 var der hverken indtægter eller udgifter på grund af 'sort armød'. 1661–62 fulgte misvækst, og efter kongens befaling blev der kun betalt halv tiende. Altersølvet, der åbenbart var blevet stjålet, kunne man dog allerede 1664 erstatte med nyt.⁸

Fund i korgulvet. Under kirkens restaurering 1988 fandtes ved harpning af løse gulvlag bl.a. brudstykker af en ornamenteret *★*gulvflise (s. 1786), fragmenter af *★*kobberblik, der må stamme fra et såkaldt gyldent *†*alter (s. 1789), samt rester af et lille *★*(*†*)(relikvie)skrin (s. 1795).⁹

Mønter. 1988 fandtes i koret i alt 40 mønter, hvoraf 32 var middelalderlige danske.¹⁰ Blandt de ældste var to mønter slået under Sven Grathe (*†*1157), én under Valdemar (I) den Store (1157–82) og én under Knud (IV) den Sjette (1182–1202).

2000 gjorde graver Helge Pedersen et lille skattefund på kirkegården nordøst for koret.¹¹ Det bestod af ni mønter, der har været gangbare i Danmark i 1500-tallet og brugt som skillemønt i daglig handel. Fire danske mønter var slået i tiden 1524–63, hvortil kom fem mønter fra Mecklenburg, Lübeck og Stralsund 1537–52.

I landmilitsens tid indtil 1765 fandtes ved kirken to tgeværskabe (s. 1810).

Kirken ligger vestligt i landsbyen med Korninggård som nærmeste nabo mod øst. Fra kirkegården er der stadig frit udsyn over markerne mod syd og vest. Korning er eneste by i det forholdsvis beskedne sogn (1801: 333 indbyggere). Sydligst i sognet ligger de to små herregårde, Merringgård og Ussinggård.

Kirkegården (fig. 2 og 3) har bevaret sine gamle skel til alle sider. Den hegnes af dobbelte, jordfyldte *kampestensdiger*. De største sten er kløvede, formentlig i forbindelse med en omsætning o. 1900. Digerne, der 1663 var dækket med (græs)-tørv, måtte jævnligt udbedres; 1680 oplagde man 20 favne af den 'nedfaldne kirkegårdsmur' og 1684 igen 26 alen. Den græsklædte kirkegård blev endnu 1840 afgræsset af dyr, formodentlig får og gæs.¹²

Hovedindgangen i øst mod vejen er i sin nuværende udformning en *køreport* fra 1934 flankeret af fodgængerlårer.¹³ Den lukkes af jerngitterfløje

mellem piller af kløvet granit, afdækket af lave pyramider af cement. En tilsvarende låge leder ind fra parkeringspladsen i nord, anlagt 1972. – Indgangen i øst var i 16–1700-tallet en muret og teglhængt tport (portal?), hvortil der 1654 blev anskaffet en ny t8 To tkirke-riste nævnes 1675⁸ og 1702.¹⁴ I 1800-tallet var indgangspartierne tømrede.¹²

En urneplæne i kirkegårdens nordvestre afsnit er anlagt 1990 efter forslag af landskabsarkitekt Finn Andersen, Fredericia, der til anlægget selv har udført en *skulptur* af granit, Livslinier, hvilende i græsset (jf. Hedensted). En række lindetræer inden for norddiget er plantet 1993.

Bygninger omkring kirkegården. En hvidtet og teglhængt bygning med kapel, toiletter og redskabsrum uden for kirkegårdens nordvestre hjørne er opført 1986 efter tegning af arkitekt Olaf Brusch, Thisted. Det lange, lave hus er orienteret øst-vest. Det afløste et tkapel fra 1907 lidt sydligere.¹⁵

En tkirkestald til kirkegængernes heste er nævnt i 16–1700-tallet. Bygningen, der formodentlig har stået i nærheden af kirkegårdsporten (jf. Ølsted s. 1687 og Løsning s. 1733), omtales almindeligvis som 'porthuset', 1675 også som 'vognskuret'. Det var et teglhængt hus sandsynligvis af bindingsværk. 1653 skulle det forsynes med nye lægter og

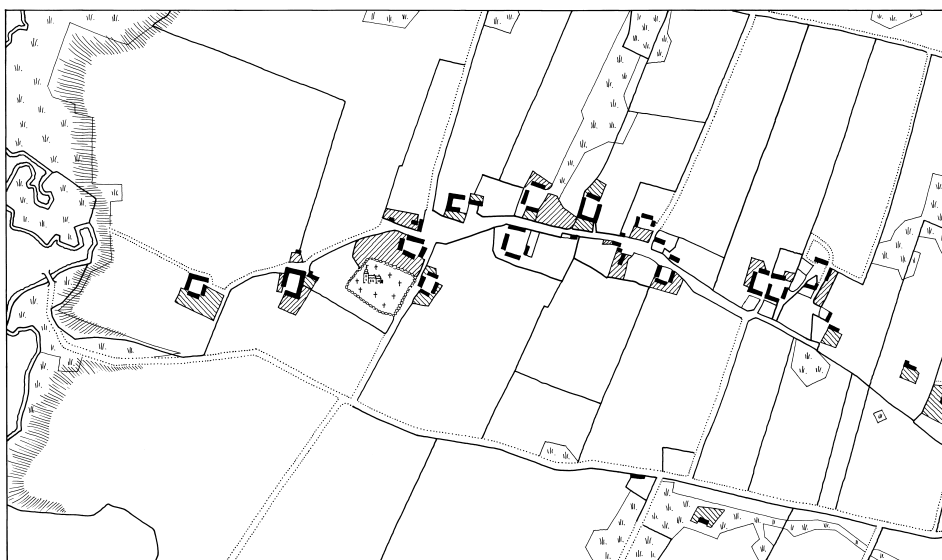

Fig. 2. Udsnit af matrikelkort 1819, målt af J. Lund. Tegnet af Merete Rude 2012. 1:10.000. – Detail of cadastral map of 1819.

Fig. 3. Luftfoto af kirken set fra sydvest. Foto Sylvest Jensen 1947. KglBibl. – Aerial photo of the church seen from the south west.

vindskeder, 1725 var en del tagsten blæst ned.¹⁶ Efter staldens nedlæggelse, uvist hvornår, blev kirkegængerne heste indtil 1930'erne opstaldet på Korninggård øst for kirken.¹⁷

Et nyt *†kalkhus* til opbevaring af bygningskalk blev 'opmuret' 1655, sandsynligvis et bindingsværkshus på kirkegården. Hertil brugtes egetømmer og tre læs kampesten til 'grundvold' (fundament). Samme år betaltes to mænd for at rengøre 'det gamle kalkhus ... nede for ved fonten (døbefonten)', der må have været en indendørs *†kalkbænk* eller *†kalkkule* i gulvet i kirkens vestende, måske i tårnrummet.⁸

En stor *mindesten* af granit er opsat 1957 for smeden og lægprædikanten »Hans Nielsen Smed/ 1771-1842/ De stærke Jyders forkæmper« (indhuggede versaler). Et ledsagende vers skyldes Jacob Tønnesen: » Din tro var så fast som hammerens slag/ og svigtede ikke på kampens dag«. Stenen, der er »rejst af slægten«, står ved vejen lidt nord for kirkegården nær gadekæret og den nedlagte landsbysmedje.¹⁸

BYGNING

Oversigt. Kirken er en romansk frådstensbygning bestående af kor og skib, hvortil der i slutningen af middelalderen er føjet et tårn i vest og et våbenhus i syd. Forinden var *†bjælkeloffer* afløst af indbyggede hvælv. Tårnet fik sin nuværende, barokke skikkelse med løgspir ved en ombygning o. 1750, forestået af kirkeeejeren, etatsråd Gerdt de Lichtenberg og formodentlig udført af bygmester Nicolaus Hinrich Rieman. *Orienteringen* afviger lidt mod nord.

Den velbyggede og velbevarede *frådstenskirke* er rejst på et terræn, der skråner svagt mod vest. *Grundplanen* er afsat med rette vinkler, og den samme akkuratess gør sig gældende i opmuringen, hvor facaderne fremtræder som helt plane flader. Koret, inklusive triumfinuren, udgør en tredjedel af kirkens samlede længde. Den anvendte måleenhed kunne være en fod på ca. 28,3 cm; målt med denne enhed ville kirken være 90 fod lang og kor plus triumfinur 30 fod. Arkitekturen er uden dekorative detaljer og særlige kendetegn bortset fra den bemærkelsesværdige, aftrappede

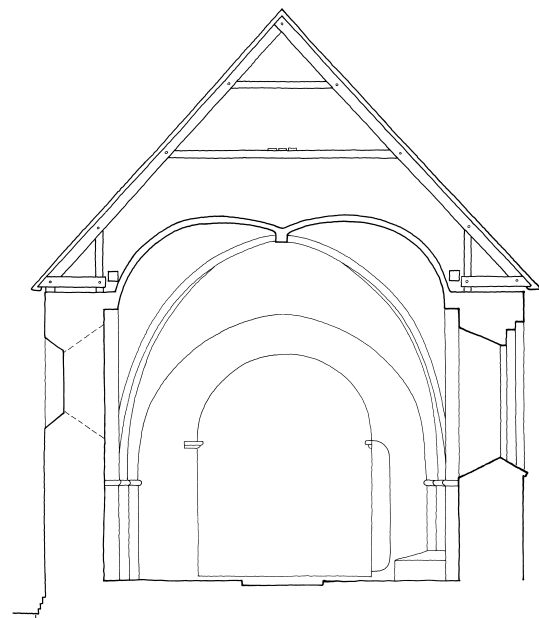

Fig. 4. Tværsnit gennem skib set mod øst. Tegnet af Merete Rude 2013 efter opmåling af arkitektfirmaet Poul Hansen og Ib Lydholm 1987, suppleret af NJP. 1:150. – Cross-section through nave, seen towards the east.

sokkel, der har en parallel i Hansted Kirke (DK Århus 4827-28) (se ndf.). De ældste af de mønter, der 1988 fremkom i koret (jf. historisk indledning), antyder, at kirken kan være rejst o. 1150-75.

Materialer og teknik. Frådstenene er muret i vandrette, lige gennemløbende skifter og brugt i små formater, gennemgående kun 5-6 cm høje

(5 skifter = 30 cm). Dette træk, der ses tydeligt i skibets nordfacade (fig. 43 og 44), bemærkedes allerede af arkitekt Fr. Uldall, da han besøgte kirken 1887: 'Kalktuffen (frådstenen) ses i murens yderside at have holdt sig ualmindelig godt og er tildannet til meget små sten omtrent som de nu brugelige, almindelige mursten'.¹⁹ Der er tilsyneladende ikke brugt større formater i hjørnerne. I loftsrømmene ses i væggene, bedst i korets sydside og i skibets vestre del, en gennemført brug af *kvaderridsning* i den udtværede mørtel; herover er der efterfølgende lagt et fint lag puds. Ridsningen gentager de samme beskedne formater; også vinduernes rundbuede stik er forsynet med kvadertegning.

Murene er som nævnt rejst over en aftrappet sokkel, der er bedst bevaret under skibets nordside (fig. 43), hvor den under den vestre del er ca. 40 cm høj og har et fremspring på 10 cm. Soklen består her af fire trin, der er muret af et tilsvarende antal affasede skifter. Soklen kan følges østover langs skibets nordmur, hvor det nedre skifte dog er dækket af jorden, mens den er stærkt medtaget og næsten skjult under koret og skibets sydside – men tilstrækkelig til, at man som i Hansted tør sige, at den oprindelig har været under hele bygningen.

Døre og vinduer. Dørene er som vanligt anbragt vestligst i skibets langmure. Der har været få, men forholdsvis store vinduer, ét i hver af korets sider

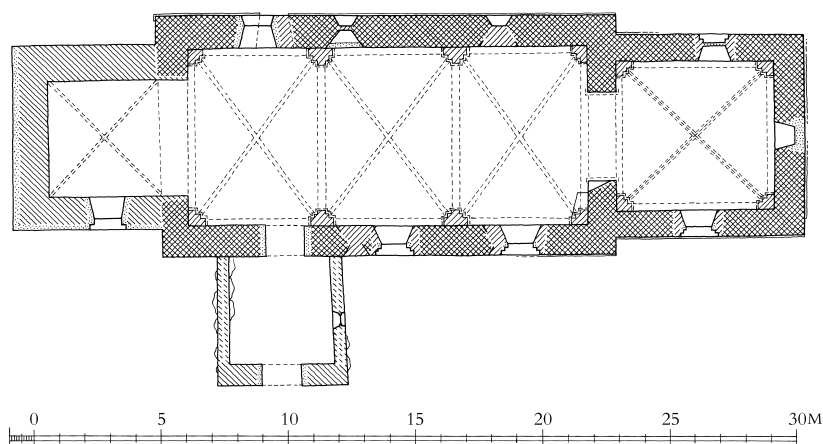

Fig. 5. Grundplan. 1:300. Tegnet af Merete Rude 2013 efter opmåling af arkitektfirmaet Poul Hansen og Ib Lydholm 1987, suppleret af NJP. – Ground plan.

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. Foto EN 2012. – *The church seen from the south east.*

og fire i skibet. Åbningerne er rundbuede og afsluttet med et kilestensstik.

(†) *Norddøren* (jf. fig. 43), der er tilmuret med munkesten, ses i det ydre, hvor den bryder soklen. Den slanke åbning måler ca. 300×120 cm; det rundbuede stik er til dels ødelagt af et nyere vindue. *Syddøren* er stadig i brugt men stærkt omdannet formentlig i forbindelse med kirkens hovedreparation 1865–66. Åbningen er nu vandret afdækket.

Af korets (†) *vinduer* er det søndre opslugt af et nyere, mens åbningerne i øst og nord er blændet og noget omdannet. Østvinduet, der udvendig er tilmuret med marksten, står indvendig som en dyb niche, 110 cm bred og næsten skjult af altertavlen (jf. fig. 11). Vinduet er, inden det blev lukket, udvidet i det ydre og i lysningen. Også nordvinduet, der kun er tilmuret i selve lysningen, er udvidet

udvendig, hvor vinduet nu står med en muret fals af munkesten; indvendig synes åbningen at have bevaret sin gamle skikkelse, 130 cm bred.

Bedst bevaret af skibets højsiddende og bredsmigede (†) *vinduer* er de to i nordsiden, der står som udvendige blændinger (fig. 43 og 44); de måler i yderfacaden 180×100–110 cm.²⁰ De to østre vinduer ses tilmurede i væggene, mens de to vestre kan studeres over hvælvene, hvor de begge har bevaret deres runde stik. Den smalle lysning (40 cm bred) sidder forholdsvis tæt ved ydersiden, 45–50 cm inde i den 125 cm tykke mur. I rummet har vinduerne fremtrådt som ca. 150 cm brede, lysspredende trakte. Det nordvestre vindue har i lysningens østside bevaret et stykke af den indmurede (†) *træramme* (om vinduets brug som loftslem se ndf.).

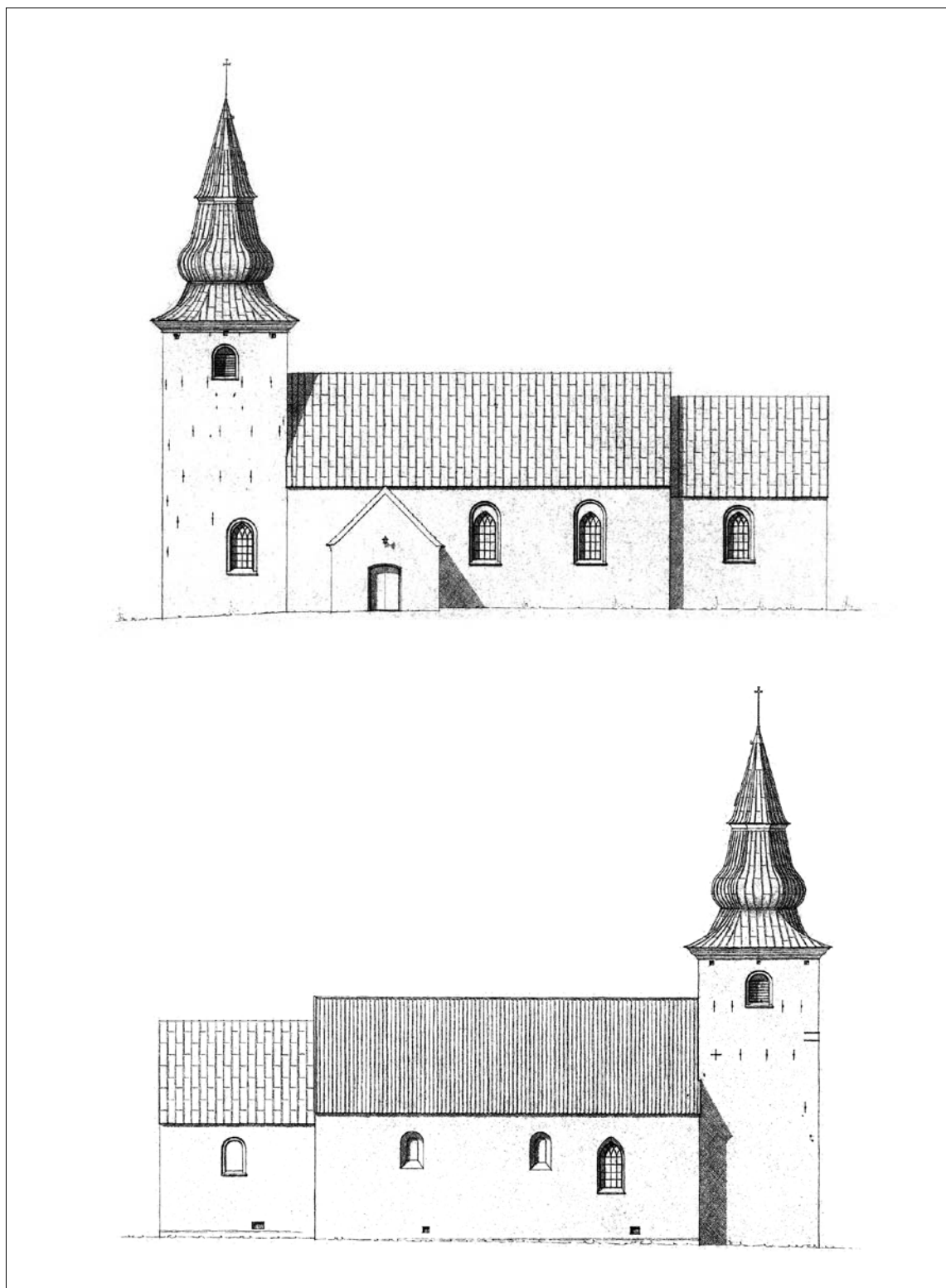

Fig. 7a-b. Opstalter. Målt af arkitektfirmaet Poul Hansen og Ib Lydholm 1987. 1:300. – *Elevations.*

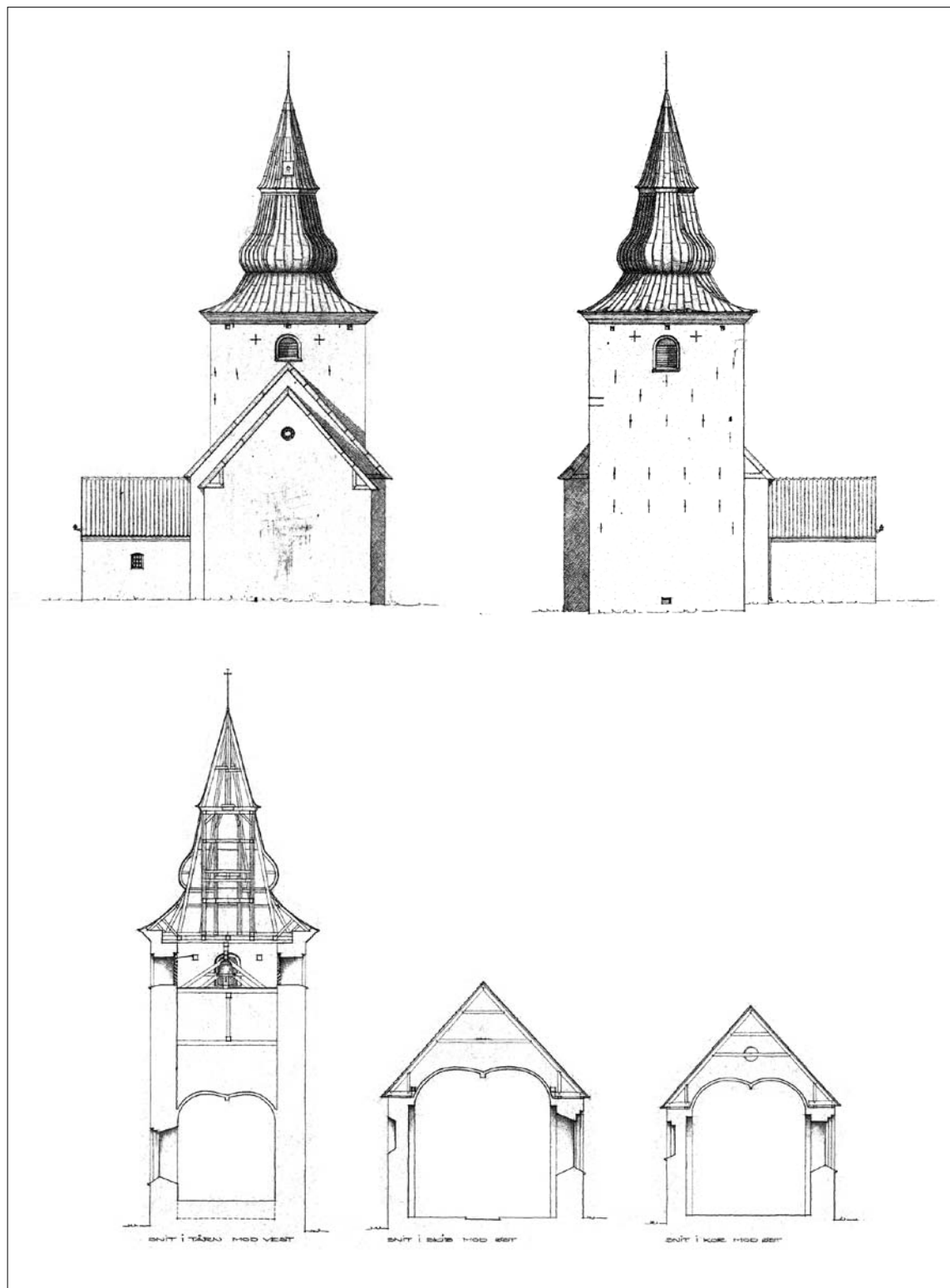

Fig. 7c-g. Opstalter og snit. Målt af arkitektfirmaet Poul Hansen og Ib Lydholm 1987. 1:300. – *Elevations and section.*

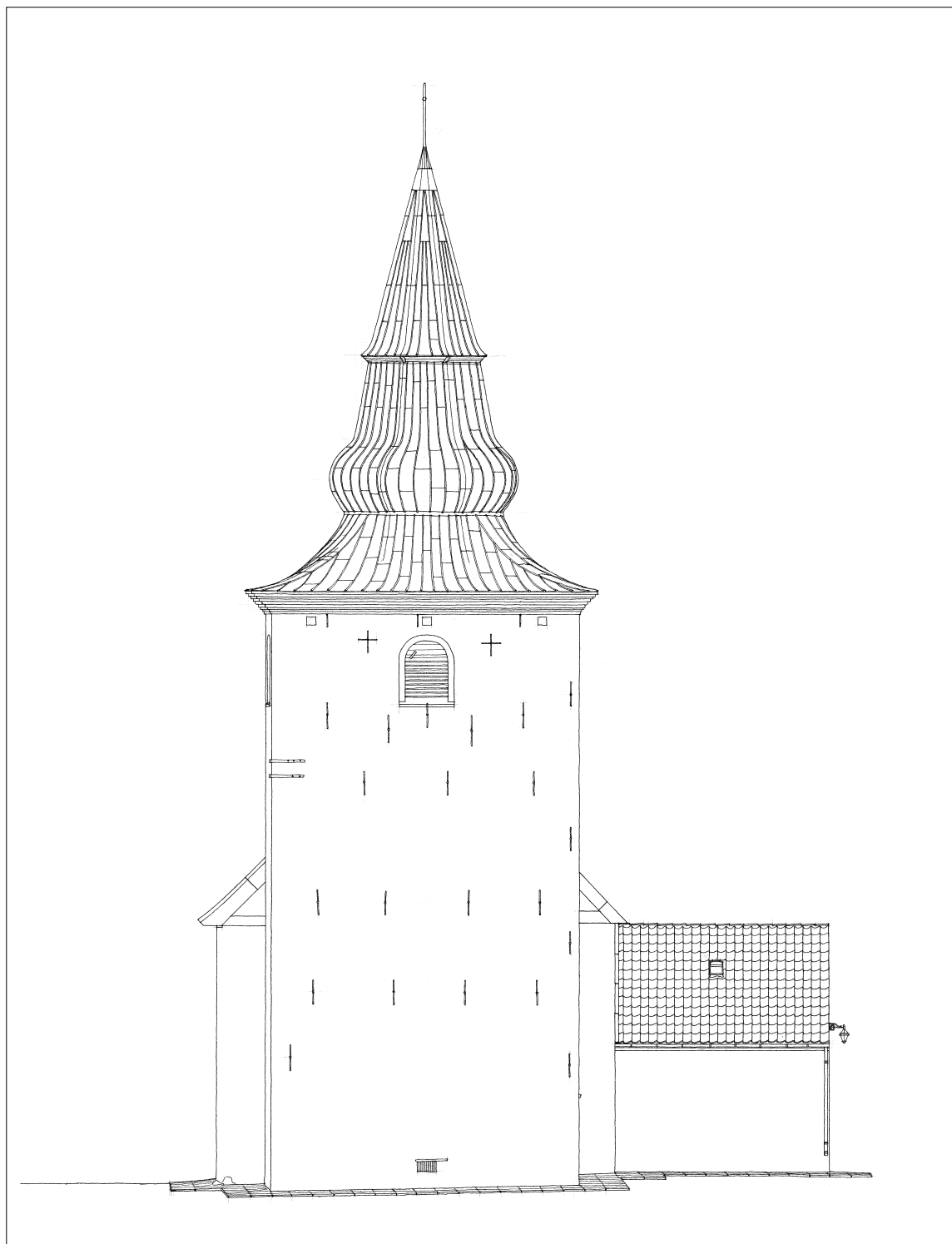

Fig. 8. Tårnet med barokt spir fra o. 1750, opsat af Gerdt de Lichtenberg og formodentlig udført af Nicolaus Hinrich Rieman (s. 1783). Opstalt set fra vest, målt og tegnet af Wagn Aamann 1953. 1:150. – *Tower with Baroque spire from c. 1750, set up by Gerdt de Lichtenberg and presumably built by Nicolaus Hinrich Rieman. Elevation seen from the west.*

Indre. Den runde korbue, der udgør næsten halvdelen af skibets indvendige bredde, smykkes af smalle, omløbende *kragbånd* af frådsten. Båndene, der er affaset på undersiden, er 12 cm høje og har et fremspring på 7 cm. Korbuens søndre vange er noget forhugget mod skibet for at give adgang til prædikestolen. Skibets sydøstre hvælpille hviler på et delvist nedbrudt (†)*sidealterbord* af munkesten (jf. s. 1789).

Gavltrekanterne, der alle er intakte, er nederst trukket 20–25 cm ind fra vægplanet for at give plads til †bindbjælkerne. Materialet er også her frådsten i de samme lave skifter som allerede beskrevet, men stedvis optræder lidt større blokke. Vandrette bånd af rå marksten er brugt, hvor der har været kontakt med †tagværket og endvidere øverst i gavlspidserne. En dør mellem skibets og korets tagrum er udvidet og ommuret af gule teglsten 1878.¹² I skibets vestre gavlspids er brudt en dør ind til tårnets mellemstokværk. Gavlens facade, der kan iagttages herfra, er alene af frådsten.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser er alle af munkesten. Hvælvene er formodentlig indbygget o. 1500, og etableringen af en samtidig (†)adgang til loftet fra skibet (se ndf.) antyder, at hvælvbyggeriet må have været gennemført, inden man tog fat på tårnet. De fleste romanske vinduer har rimeligvis været i brug indtil hvælvslagningen.

Krydshvælvene, ét fag i koret og tre i skibet, er af den velkendte type i Århus Stift, hvilende på falsede hjørne- og vægpiller og på helstens, spidse buer. Korhvalvet, der fik en †kalkmalet dekoration (s. 1787), er nok lidt ældre end hvælvene i skibet, hvorfra det afviger på et par punkter: det har højsiddende, rundede kragbånd, og ribberne er af profilerede, skarpttryggede formsten. I skibet derimod er der brugt affasede kragbånd, og ribberne er af halve sten. Også i eksempelvis Nebsager Kirke (s. 1099) fik alene koret profilerede ribber, måske for at fremhæve rummet, der indeholdt højalteret.

(†)*Loftsadgang.* Samtidig med hvælvslagningen etablerede man en adgang til loftet via det vestre vindue i skibets nordside, der mod rummet blev genanvendt som en †*lem* (åbningen er tilmuret i nyere tid, formentlig 1865–66). Fra vinduet, hvis sider og bund er udvidet ved behugning, fører murede *trin* (munkesten) op i hvævlommen mel-

lem 2. og 3. hvælv og herfra videre op i loftsrummet over vestre hvælvs nordre kappe. Set fra kirkerummet giver loftsadgangen sig i dag kun tilkende ved en lille 'indskæring' i skjoldbuen ca. 2,7–3,4 m over gulvet. Den usædvanlige løsning kan til dels sammenlignes med de loftslemme, der i andre kirker blev indrettet i selve hvælvkappen.

Sydsidens store, rundbuede *vinduer*, ét midt i hvert hvælvfag, må være udført samtidig med indbygningen af hvælvene, der helt har ændret kirkerummet, som nu blev ensidigt belyst. I vinduerne, der udvendig er falsede, indvendig smigede, er 1856 indsat spidsbuede rammer af støbejern.

Tårnet (fig. 8), nu med ombygget klokkestokværk og spir fra o. 1750, er opført foran skibets vestgavl. Grundplanen er rektangulær (7,4×5,7/5,9 m) med kortsiderne i nord og syd. De frie mure rejser sig over et par skifter af kampesten, i syd og vest tildannet til egentlige kvadre. Oprindeligt murværk af munkesten ses udvendig kun i nord, mens de øvrige facader er skalmuret i forbindelse med ombygningen og igen ved en istandsættelse 1986. Tårnets østmur hviler på en rund *aflastningsbue*, der er udspændt mellem væggene foran skibets gavltrekan. Buen er fornyet ved ombygningen midt i 1700-tallet og muret af røde teglsten (26×13×6 cm).

Tårnrummet åbner sig mod kirken i hele sin bredde med en rundbuet arkade. Det dækkes af et krydshvælv, der er muret, efter at tårnmurene var rejst, men var forberedt med dybe fortandinger i væggene. Rummet får lys gennem et rundbuet og udvendig falset vindue i syd, nu med spidsbuet støbejernsramme fra 1856. Der er adgang til mellemstokværket via skibets loft, hvortil man kommer ad en stige i våbenhuset. Rummet, der er delt i to etager (jf. fig. 7e), er nu uden åbninger.

Tårnet var indtil ombygningen i 1700-tallet dækket af et †*sadeltag* med (kamtakke?) gavle i øst og vest; således skulle 1680 fire tavler bly på 'tårnets søndre side' omstøbes.²¹ Efter en storm i vinteren 1715 måtte tårnets øverste del tages ned og genopmures; indvendig var muren så gennemrevnet, at 'en hånd kan indsættes', og også hvælvet måtte repareres.¹⁴ Huller i hvælvet til klokkerebet var foret med træ for at mindske

sliddet; 1686 betales for sådanne to nye 'skeder af eg' til at ringe klokken med.⁸

Det prægnante *løgspir* (fig. 8) er opsat ved en *ombygning o. 1750*, foretaget af etatsråd Gerdt de Lichtenberg, der var kirkeejer 1741–61. Ingen nærmere oplysninger er overleveret, kun hvad der nogle år senere (1768) siges i Danske Atlas: Kirken er sat i stand af Lichtenberg 'og prydet med et stort tårn og højt spir', så den nu fremtræder som 'en af de smukkeste landsbykirker i Århus Stift'.²² Arbejdet, der indledtes med nyt blytag over kirken 1743,¹⁴ var afsluttet inden 1756.²³ Ved ombygningen, der er foretaget med små mursten i blokskifte, blev som sagt facaderne skalmuret og klokkestokværket muret af nyt. Ombygningen gennemførtes efter barokkens idealer med ubrudte facader indtil de store, rundbuede og falsede glamhuller øverst, ét mod hvert verdenshjørne. Herover er en kraftig, rigt profileret *kronesims* (fig. 9), 53 cm høj og muret af i alt ni udkragede skifter. Spiret, 10,5 m højt, består nederst af en stærkt indskåret pyramidestub, der formidler overgangen til de øvrige, ottekantede led, en svulmende løgkuppel og selve spiret.

Som bygmester er der peget på Nicolaus Hinrich Rieman fra Skive.²⁴ Den tyskfødte Rieman,

Fig. 9. Kronesims på tårnet set fra stillads (s. 1784). Foto Morten Aaman Sørensen 1978. – *Cornice on tower seen from scaffolding.*

Fig. 10. Tårnets løgspir med ældre blybeklædning set fra stillads (s. 1784). Foto Morten Aaman Sørensen 1978. – *Spire of tower with older leading seen from scaffolding.*

der regnes som Lichtenbergs 'hofarkitekt', levede 1737 bl.a. tegningen til et nyt tårnspir over Vor Frelsers Kirke i Horsens (DK Århus 5448). N. J. Israelsen har fremhævet ligheden mellem tårnet i Korning og dét i Bredsten Kirke (Tørrild Hrd.), hvis hvælv Rieman signerede 1742.²⁵ De to etagedelte løgspir savner begge en egentlig lanterne, der er erstattet af en slags 'overgangsled', i Korning noget højere end i Bredsten.²⁶

Det beskedne, teglhængte *våbenhus* ved skibets sydside er middelalderligt i sin kerne men stærkt ombygget. Gammel er øjensynlig kun den tre sten tykke gavlmur, der er afbrudt 2,5 m over terræn. Syldsten i gulvet langs væggene viser, at de ombyggede flankemure oprindeligt har været tykkere. Øverst er der brugt små teglsten, som også ses i gavlspidsen. Her viser et tagspor, at huset på et tidspunkt er blevet forhøjet ca. 0,7 m. Rummet dækkes af et gråmalet bjælkeloft og får lys gennem et lille vindue i øst. Den fladbuede dør er senest udvidet 1938.⁴

Murermester Anders Nielsen reparerede 1653 'tindingerne' på våbenhuset, hvilket antyder, at gavlen da på senmiddelalderlig vis var prydet med takkede kamme. Et nyt loft blev lagt op 1684, men 1815 manglede brædderne.²⁷ Den lave bygning

var tidligere tækket med bly. 1716 havde 'slemme mennesker tyvagtigt skåret og borttaget nogle af blytavlerne'.¹⁴

Vedligeholdelse og istandsættelser. Ifølge kirkens regnskabsbog gennemgik kirke og tårn 1675 en større reparation på mur og tag. 1684 blev den kalket indvendig og det følgende år udvendig.⁸ 1719 var hvælvingen i koret 'brækket' og en del af den faldet ned. Skaden blev udbedret af muremester Melchior Jensen, der samtidig foretog en større reparation på 'tårn, mure, tindinger og tag' og i den forbindelse også arbejdede som blytækker.¹⁴

Fornyelserne i Gerdt de Lichtenbergs tid (jf. tårn) blev som nævnt indledt kort tid efter hans overtagelse af kirken 1741, idet kirken allerede i

sommeren 1743 fik nyt blytag.¹⁴ De udvendige arbejder, bl.a. med nyt spir, var som nævnt afsluttet inden 1756, samme år som man tog fat på det indre (jf. årstal på altertavle).

Sydsidens vinduer fik som nævnt *rammer af støbejern* 1856, og 1862 indsattes også et jernvindue i skibets nordside, øjensynlig i en nybrudt åbning. En efterfølgende *hovedreparation* 1865-66 har været ganske grundig og må foruden en fornyelse af gulvbelægningen og det meste af stoleværket også have omfattet en udskiftning af tagværket og en istandsættelse af murværket ude og inde.¹²

Kirken er senest sat i stand ved en *restauration*, der med afbrydelser strakte sig fra 1978 til 1988 (arkitekt Olaf Bruschi, firmaet Arkitekterne, Thi-

Fig. 11. Koret under restaurering 1988 efter afbankning af vægge og hvælv og fjernelse af de øvre gulvlag. På hvælvet ses spor af en $\dagger$ kalkmalet dekoration (s. 1787) og foran det ommurede alterbord (s. 1789) fundamentet til et $\dagger$ betongulv bag alterskranken (s. 1786). Foto Morten Aaman Sørensen. – Chancel during restoration in 1988 after scaling of walls and vaults and removal of the top floor layers. On the vault, traces of $\dagger$ wall-painting decoration and in front, the re-bricked communion table and foundation for a $\dagger$ concrete floor behind the altar rail.

sted). 1978 blev spirets tømmerkonstruktion udbedret, bræddelaget fornyet og blybeklædningen støbt om; samtidig fornyedes også blytaget over kirkens sydside. 1986 istandsattes tårnets og våbenhusets mure, og tegltaget på skibets nordside blev udskiftet med bly. En påkrævet istandsættelse af frådstenskirkens murværk nødvendiggjorde længere tids udtørring. 1988 fortsattes arbejdet indvendig, hvor vægge og hvælv blev rensed for løs puds og kalk, hvorved der fremkom spor af $\dagger$ kalkmaleri (se ndf.). Bag alterskranken fjernedes et hævet betongulv, der var udført i forbindelse med restaureringen af inventaret 1938. Løse gulvlag fra hele koret blev harpet, hvorved der som nævnt er fundet adskillige mønter og andre mindre genstande. Koret med afbankede vægge og afgravet gulv fremgår af et fotografi under den igangværende restaurering (fig. 11). Kirken blev genåbnet ved en festgudstjeneste 19. marts 1989.

Tagværkerne over kor og skib er som nævnt fornyet i fyrretræ; lidt egetømmer er genanvendt som spærsko. Tårnspirets store tømrede konstruktion (jf. fig. 7e), også af fyr, er repareret 1978, da også bræddebeklædningen blev udskiftet.

Tagbeklædning. Tagene er nu igen overalt tækket med bly; kun våbenhuset har tegltag, men også

det var tidligere tækket med bly (jf. ovf.). Skibets nordside stod med tegltag i det mindste siden begyndelsen af 1800-tallet og frem til 1986.²⁸ Men ellers viser de jævnlige udgifter til omsmeltning, at bly siden 1600-tallet har været enerådende som tagbeklædning. Undtaget var dog de teglhængte småbygninger omkring kirken: $\dagger$ port og $\dagger$ kirkelade og vel også $\dagger$ kalkhuset (jf. ovf.).

En **blyplade* nedtaget fra spiret opbevares i NM (inv.nr. D1443/1977).

Gulvene er 1988 lagt med sekskantede, røde og gule teglfliser i koret, og firkantede gule i midtgangen. Der er trægulv under stolene. I våbenhuset ligger små, gule mursten.

Fra et middelalderligt gulv, formentlig fra 1200-tallet, er bevaret to brudstykker af en ornamenteret **gulvflise* (fig. 12-13). Den kvadratiske flise, ca. 14×14 cm, tykkelse 2,5 cm, er af rødt gods med mørkebrun glasur. Det slidte relief med rankeslyng udgør to rygvendte halvrossetter, der med de tilstødende fliser hver har dannet en roset. Fundet i koret 1988; opbevares i NM (inv.nr. D330/2004).²⁹

Regnskaberne viser, at gulvene i ældre tid forholdsvis ofte blev lagt om. 1650 indkøbtes 300 mursten til kirkegulvet, og 1656 et halvt tusinde nye sten til at lægge omkring døbefonten (i kir-

Fig. 12-13. Ornamenteret **gulvflise*, formentlig fra 1200-tallet, fundet i korgulvet (s. 1786). 12. Brudstykke. Foto AM 2013. 13. Rekonstruktion tegnet af Merete Rude 2013 efter forslag af Morten Aaman Sørensen 1988, suppleret af NJP. 1:3. – *Ornamented floor tile, probably from 13th century, found in the chancel floor. 12. Fragment. 13. Reconstruction.*

Fig. 14. Kalkmalet †dekoration fra o. 1500 på korhvelvet set mod nordøst (s. 1787). Foto Henrik Græbe 1988. – Wall-painted †decoration from c. 1500 on chancel vault, seen towards the north east.

kens vestende?) og andre steder. 1670 blev kirkegulvet lagt om og forbedret med 2000 mursten.⁸ Igen 1684 måtte det 'optrådte og nedsunkne' kirkegulv reparerer, og murmand Mourids lagde et nyt gulv, 28 alen langt, i kirken og våbenhuset.³⁰ 1715 var der sten under stolestaderne,¹⁴ og 1857 påbød synet, at røde mursten i koret blev afløst af fliser og de gamle sten brugt under stolene.¹²

Opvarmning. Kirken fik luftvarme 1965, der afløste en †kalorifer af støbejern fra 1930 (C. M. Hess' Fabrikker, Vejle). Kirken har kunnet opvarmes siden 1876, da der opstilledes en †kakkeldovn ved skibets nordside. Herfra blev ovnen 1887 flyttet til det nordøstre hjørne (jf. fig. 16) med skorstenspipe over skibets østgavl. – Kirken fik elektrisk lys 1926.⁴

Det blytækte spir afsluttes med et jernkors, nævnt 1862.⁴ På matrikelkortet 1819 (fig. 2) har landmåleren tegnet en †vindfløj.

†*Kalkmalede dekorationer.* Under restaureringen 1988 fremkom efter afrensning af vægflader og hvælv spor af bemaling, dels fra senmiddelalderen, dels fra baroktiden. Alt er igen overhvidtet.³¹

O. 1450-1500(?). I korets nordvæg sås under vinduet en stor passertegnet, seksbladet roset, indskrevet i en cirkel (diameter 124 cm). Farverne vekslede i okkerrødt og sort. Øst for rosetten var mellem uforpligtende penselstrøg ridset en vandret linje i pudsen, 128 cm lang, med et stort antal nedadvendende tværstreger (håndværkerens sammentælling?).

En dekoration af *korhvelvet* (fig. 14) fra o. 1500 må være udført af murerne selv som en afslutning af byggeriet. På de profilerede ribber var malet sparrer ledsaget af en art tovsnoning. På buerne sås en tavlet bemaling, vekslende i rødgult, sort og hvidt, mod kapperne ledsaget af en tovsstav. I skibet har hvælvpillernes kragbånd stået røde.

O. 1750(?). Tre *draperier* (baldakiner) i rødt var malet på korets østvæg bag alteret, på triumfvæggen og i skibets østre hvælvkappe over korskranken samt på nordvæggen i skibets midtfag. Det sidste kan muligvis have dannet bagtæppe for en †herskabsstol. Draperierne, der formentlig er udført i forbindelse med Gerdt de Lichtenbergs forskønnelse af kirkerummet, synes at svare til de bevarede i Nørup Kirke (Tørrild Hrd.).

Fig. 15. Indre set imod øst. Foto AM 2012. – Interior seen towards the east.

INVENTAR

Oversigt. Det ældste inventarstykke er den romanske granitdøbefont, som har en interessant, indristet dekoration med løver. Romanske er også nogle stumper af inventar, der er fundet i korets gulv 1988, og som nu er i Nationalmuseet: Nogle stykker *kobberblik med dekorativ forgyldning og brunering er formentlig rester af et sjældent gyldent alter – i så fald vel kirkens ældste alterprydelse – mens nogle dekorede benstykker og beslag må stamme fra et lille skrin. Middelalderligt er endvidere et stort korbuekrucifiks fra o. 1500.

Fra anden halvdel af 1500-tallet stammer et sjældent alterpanel med påmalet tekstilimitation, alterstagerne, dåbsfadet og to fragmenter af større helheder, som er svære at bestemme (begge i Horsens Museum). Det ene er et udskåret, dekorativt kvindehoved, som kan have smykket en tidlig (†)prædikestol. Det andet er et panel med udskæring i fladsnit, som kan have hørt hjemme i en (†)præste- og skriftestol.

Altartavlens kerne er fra o. 1600, og dens oprindelige storfelt med maleri af den korsfæstede er i behold og ophængt i skibet. Fra samme tid stammer stolestadernes 12 ældste gavle, der nu er samlet i skibets

vestende. Prædikestolen er et smukt udskåret arbejde fra o. 1625 med værdifulde originale evangelistmalerier, og en velbevaret degnestol bærer årstallet 1656. Altersølvet fra 1664 er ifølge regnskab leveret af Daniel Harder i Odense.

Kirkens mest monumentale inventarstykke er en rigt udskåret korsranke med vogtende keruber, som er bekostet 1704 af Niels Jensen på Ussinggård, og som tillige udgør et epitafium over ham selv og hans tre hustruer. Skranken er tilskrevet Jørgen Arentsen Slache i Horsens, mens malerierne må tilskrives Hans Christian Wilrich i Vivild ved Randers.

Sin nuværende form i tillempet barokstil har altartavlen fået 1756, da kirkeejeren etatsråd Gerdt de Lichtenberg moderniserede den og forsynede storfeltet med et maleri af Korsfæstelsen, der kan tilskrives Niels Tanum (Tånum, Viborg Amt) og er udført i malerfamilien Thranernes manér.

Farvesætning og restaureringer. Rummets farver skyldes i det væsentlige en restaurering 1938, da prædikestolens træværk fik fremdraget og suppleret sin oprindelige staffering, mens man på altartavlen, korsranken og degnestolen gjorde det samme med en staffering præget af gråt, marmorering og forgyldning fra Lichtenbergs

restaurering 1756. Samtidig blev de 12 stolegavle fra o. 1600 forbilleder for en rekonstruktion af et fuldt renessancestoleværk nymalet i to grå toner. En konserverende istandsættelse af inventaret er foretaget 1988-89.

Til altertavlens oprindelige staffering fra o. 1600 hørte foruden det bevarede korsfæstelsesmaleri indskrifter med forgyldt fraktur på træværket, og på korskrankens bagside er bevaret oprindelig bemaling med løvværk fra 1704.

1715 havde altertavlen ikke været repareret i 'langt over 100 år'. Til dens modernisering ved *restaureringen 1756* hørte ikke bare udførelse af nye malerier og maling af Lichtenbergs våben på storvingerne, men også et nydeligt *†*vers til hans pris i postamentfeltet. Efter arbejderne sagdes etatsråd Lichtenberg at have sat kirken 'i skøn stand, og prydet indvendig med smukke ornamenter'.²²

Ved en *istandsættelse 1865-66* blev *†*præstestol og degnestol flyttet bort fra alteret, og der blev indsat ny alterskranke og *†*stolestader. Og med en ny *restaurering 1890* foretog professor J. Magnus-Petersen en grundig restaurering af altertavlen og korsranken. Den sidste flyttedes da fra sin gamle plads i korbuen til skibets vestende, hvorfra den, efter en del diskussion, er vendt tilbage ved restaureringen 1938.

Alterbordet er muret og delvis overpudset, i sin kerne muligvis romansk, 105 cm højt. Bordet kendes hovedsagelig gennem et fotografi (fig. 11) og en kort beskrivelse fra 1988, da man konstaterede, at 'et muret alterbord (af frådsten?) var delvis nedbrudt', men at det på østsiden var 'mere intakt' og foroven afsluttet med et skifte af nyere mursten.

En rest af et muret *†*sidealterbord har øjensynlig overlevet under prædikestolen i skibets sydøsthjørne. Det er uformeligt, ca. 60 cm højt.

24 større og mindre **stykker kobberblik* fundet i korgulvet 1988 (jf. fig. 11) er formentlig rester af et *†*gyldent alter fra tiden o. 1175-1200 (fig. 17).³² Det største stykke måler 10×7,5 cm, de fleste er helt små. Pladetykkelsen er ca. 0,5 cm, og næsten alle stykker har forgyldning og brunering eller rester deraf. Intetsteds ses spor af den plastiske opdrivning (repousséteknik), som brugtes til sådanne altres figurfremstillinger. Bl.a. derfor er det sandsynligt, at stykkerne hovedsagelig stammer fra

Fig. 16. Indre set mod øst for korskrankens genopstilling. Foto Hugo Matthiessen 1913. – Interior seen towards the east before reinstallaton of choir screen.

Fig. 17a-d. Stumper af forgyldt og bruneret *kobberblik, fundet i korgulvet 1988, formentlig rester af et (†)gyldent alter fra o. 1175-1200 (s. 1789, jf. fig. 11). I Nationalmuseet. Foto AM 2013. – *Fragments of *gilded copper with brown varnish found in chancel floor, presumably remains of a golden altar from c. 1175-1200.*

rammeværk og konstruktive dele, og dette bestyrkes af, at al forarbejdning og forsiring har karakter af dekoration.³³ Stykkerne d-e har en form, der kunne tyde på, at de har dannet tag på arkitektural, hvilket sandsynliggør, at alteret har haft retabel.

To stykker (fig. 17a-b) har således næsten ens tovtstav, der kantes af forgyldning; og da det ene har ombøjede rande, kan man vel formode, at der har været tale om en ca. 3,5 cm bred bort med 0,8 cm bred tovtstav. Et tredje stykke (fig. 17c)

danner en spids trekant med udstrakt forgyldning, hvis korte side har en ombøjet rand, langs hvilken der løber en perlestav. Fundets største stykke (fig. 17d) udgør spidsen af en tunge med ombøjet rand. Overfladen er let hvælvet og har tre radiære, men uregelmæssige ribber, der er udført ved ciselering. Et femte stykke synes at være en del af noget tilsvarende.

Lignende gulvfund er gjort 1958 og 1971 i Malt Kirke (DK Ribe, 2818 ff.) og 1987 i den

nærliggende Hvirring Kirke (DK Århus, 5344-47). Stykkerne fra Korning er i Nationalmuseet (inv.nr. D 323/2004), hvor det ved en undersøgelse 2000 er konstateret, at kobberet som vanligt i de gyldne altre er meget rent (99,9 %).³⁴

Alterpanel (fig. 18), o. 1550-75, af fyr, 187×118 cm, 106 cm højt. Kortsiderne har to profilkantede højfyldinger af renæssancetype, mens forsiden udformning er mere middelalderlig. Den består inden for et bredt og glat rammeværk af to næsten kvadratiske fyldinger, der savner ramkestykke forneden.

Det meste af panelet dækkes af en grå overstrygning fra 1800-tallet. Men på forsiden (fig. 18) er 1938 afdækket dele af en oprindelig dekoration. På det øvre rammeværk og forneden løber frynsbort i vekselvis rødt, gult og hvidt, og på rammeværket i syd veksler røde og hvide bånd. Selve fyldingerne, der kun er nødtørftigt afdækket, har haft en lodret afstrikning med spinkle firblomster i midten kantet af røde ensfarvede striber.

Panelet og dets bemaling har sin nærmeste parallel i en *†*alterbordsforside med årstal 1557, der tidligere fandtes i Bjerre Kirke (s. 1136 f.). Udsmykningsmåden med tekstilimitation går tilbage til den sene middelalder og kendes især fra et antal sjællandske forsider.³⁵

Et *alterklæde* fra 1990 er gråsort med to lodrette, gyldne striber. *†*Alterklæder. 1649 købte man af Claus Nielsen fra Ribe 16 alen atlask til et klæde, og 1662 anskaffedes ni en halv alen blå atlask til endnu et. Det kaldtes 1681 gammelt, og 1689 leverede Laurids Eriksen i Horsens bl.a. seks alen skarlag og 11 agramaner til et nyt.⁸ 1701 skulle klædet fornys,¹⁴ og 1859 ønskede man klædet farvet karmoisinrødt eller fornyet.¹² Det skete åbenbart 1869, da man ønskede sig et klæde af 'silke- eller uldffløj med ægte guldguloner'.¹² Et rødt alterklæde med guldkors fra 1901 ses på fotografi fra 1938 (i NM).³⁶ 1702 var en *†*alterdug, som 'en fremmed for rum tid siden gav til kirken', gammel og pjaltet.¹⁴

Fig. 18. Alterbordsforside, o. 1550-75, med rester af tekstilimiterende bemaling (s. 1791). Foto AM 2013. – *Communion table frontal, c. 1550-75, with traces of imitation-textile paintwork.*

Altartavle (fig. 19), o. 1600, moderniseret 1756 af kirkeejeren Gerdt de Lichtenberg, der har ladet sit våben male på nye storvinger (ens i begge sider). Renæssancetavlen har været en arkitektonisk fir søjleopbygning, der endnu i nogen grad er i behold. Men 1756 har man omdannet den ved at rykke de ydre stor søjler ind, så sidefelterne er forsvundet. Og de indre søjler med hele tavlens midtparti er på barok vis rykket et plan frem.³⁷ Søjlerne er stiliseret joniske og nok fra 1756. De indre hviler på postamentets fremspring, der har retkantede felter og bærer tilsvarende fremspring på den i øvrigt glatte frise.

Topstykket er en enklere udgave af storstykket med to toskanske søjler og en trekantgavl mellem drejede spir. Stor- og topvingerne er som nævnt fornyelser fra 1756 med bøjle- og akantusværk, der kranser glatte partier. Samtidig med vingerne er også gesimserne fornyet, og stor- og topfelterne har fået kraftige profilrammer til nye malerier.

Storfeltet maleri af *Korsfæstelsen* fra 1756 (fig. 20) er udført i olie på lærred og må tilskrives Niels Tanum. Det tilhører malerfamilien Thranernes manér og svarer med sin skægløse Kristus til et maleri fra 1742 i Bredsten Kirke.³⁸ Jesus har bredt armene ud på korset, ansigtet er vendt lidelsesfuldt imod det høje, og lændeklædet flagrer dramatisk i mørket, der kun brydes af et forklaret lys bag korset. Maria slår anrørende de åbne hænder ud, og Johannes vender sig op imod den korsfæstede.³⁹ Topfeltet rummer nu et maleri af *Helligåndsdølen*, udført 1890 af maler N. P. Pedersen, Odense.⁴⁰

Tavlens staffering fra 1756 er afdækket og suppleret 1938. Som grundfarver tjener to grå toner, der til dels optræder som marmorering. Siraterne står forgyldte, storvingernes våbener i heraldiske farver, og de fornyede indskrifter er udført med gul skriveskrift på sort bund.⁴¹ I postamentfeltet læses Fadervor, i storfrisen: »Saaledes elskede Gud Verden ... Johs 3-16« og i topfrisen: »Helligaanden skal herliggøre mig ... Johs 16-14«. Yderst på postamentet er anført restaureringens årstal »1756« (ikke nymalet), i topgavlen er med gule versaler anført et Jesumonogram, og på siden af nordre postamentfremspring læses med sort kursivskrift fra 1938: »C. 1600 er Altartavlen opsat og stafferet. 1756 er den forandret og stafferet, be-

kostet af Tiendeejeren G. de Lichtenberg. 1890 er den istandsat og malet, bekostet af Tiendeejeren Fru Seréne d. Acqueria. 1938 er Altartavlen istandsat under Nationalmuseet paa Kirkens Bekostning. Soli Deo Gloria (Gud alene æren)«.

Storfeltets aftagne, *oprindelige maleri* (fig. 21) er udført på en egetræsplade, 107×74 cm, og viser *Jesus på korset* med en meget lang korsstamme, der deler billedet i to dele, begge med gyldne indskrifter på sort bund. Til venstre er der under overskriften »Om Alterens Sacramente Mate (Matt.) 26« anført indstiftelsesordene med frakturskrift: »Vor Herre Jesus Christus i den Nat...« (1 Kor. 11, 23-24), til højre under overskriften »Daabens Sacrame(n)te« med versaler: »Gaa Hen I den gantske Verden ...« (Matt. 28,18-20). Maleriet er nu ophængt på skibets nordvæg i østfaget.

Til altartavlens oprindelige maleri har hørt en bemaling af træværket, der, som den øvrige staffering, blev undersøgt 1938. Af det ældste farvelag erkendtes først og fremmest i postamentfeltet dele af Fadervor (som nu) med forgyldt frakturskrift på rød bund. 1715 havde altartavlen ikke været repareret i langt over 100 år, var 'helt slet' og måtte i det mindste repareres og stafferes.¹⁴ Til den eksisterende staffering fra 1756 hørte et ældre *†topmaleri* af Opstandelsen ledsaget af indskriften: »Jesus hand opstanden er/ Til Retfærdighed for hver«. Til storfeltets Korsfæstelse hørte tilsvarende: »Jesus har lidt Död og Piine/ For at frie og frelse siine«, og i postamentfeltet læstes følgende lovprisning af kirkeejers indsat til kirkens forskønnelse: »See her! Hvor Lyset klart sit Lys og Straaler giver,/ Saa længe Kirken staaer, det ey forgiættet bliver, Hvad Lichtenberg har sat paa Herrens Boelig skön/ Skal alt fra Slægt til Slægt belönnes Dötre, Sön«.⁴²

Oven på farverne fra 1756 konstateredes 1938 egetræsmaling og lidt guld fra 1865-66 og derover N. P. Pedersens lidt lysere farver fra 1890 (foto i NM). Fra dennes hånd var også et samtidigt *†alttermaleri* af Korsfæstelsen, som blev nedtaget 1938 og ophængt på skibets nordvæg i østfaget.⁴³

Fig. 19. Altartavle, o. 1600, moderniseret 1756 af kirkeejeren Gerdt de Lichtenberg (s. 1792). Foto AM 2013. – *Altarpiece, c. 1600, modernized in 1756 by the church owner Gerdt de Lichtenberg.*

Fig. 20. Altermaleri, Korsfæstelsen, 1756, tilskrevet Niels Tanum (s. 1792). Foto AM 2013. – Altar painting, *The Crucifixion*, 1756, attributed to Niels Tanum.

Altersølv (fig. 22), 1664, ustemplet, ifølge regnskab udført af Daniel Harder i Odense.⁸ *Kalken*, 18,5 cm høj, har sekstunget fod, cylindrisk skaft og gotisk knop med graverede treblade på de rundeformede bosser. Det glatte bæger er fornyet i halvkugleform. På en af fodens tunger er fæstnet en lille støbt krucifiksfigur, og omløbende på foden læses de graverede, skråtstillede versaler: »Anno 1664« samt »Denne Kalch hører till Kvorning Kierke«. Den tilhørende *disk*, tværmål

15 cm, har cirkelkors på fanen. 1664 betaltes 'Daniel guldsmed' i Odense for en forgyldt kalk og disk, hvortil tilvirkedes 'et hus med beslag og lås'. 1688 var kalken 'brækket' og måtte loddess og forgyldes.⁸ †*Altersølv*. 1649 reparerede 'Lauge guldsmed' (Lave Jørgensen) i Horsens kalk og disk.⁸

En *oblatæske* fra midten af 1900-tallet med sekstunget form, 8,5 cm høj, tværmål 11 cm, er rigt ornamenteret og stemplet »C. C. Herman 9265«. En *alterkande* af samme arbejde er 31 cm

Fig. 21. Altertavlens oprindelige maleri, Jesus på Korset, o. 1600, nu ophængt på skibets nordvæg (s. 1792). Foto AM 2012. – *Original painting of the altarpiece, Christ on the Cross, c. 1600.*

høj. †Oblatæske og †alterkande af sort porcelæn med guld Kors anskaffedes 1861.¹² 1907 købtes en †skål til 'vinrester'.³⁶

†Sygesæt. Formentlig hørte en †tinflaske, der 1653 blev omstøbt hos Mads kandestøber i Horsens, til et sygesæt. 1686 anskaffede man en kalk og disk af tin samt en lille tinflaske og brødæske 'til de syges berettelse'. En lille pung tjente til sættets opbevaring.⁸

Alterstager (fig. 23), o. 1550-75, gotiske, 42 cm høje. Stagerne har klokkefod, cylinderskaft med tre skaftringe og en lysekål af form som foden. Stagerne nævnes tidligst i inventariet 1663.⁸ En *syvstage* er nyere.

Rester af et lille ★(†)skrin (relikvieskrin?) af ben fra o. 1175-1200 er fundet ved harpning af gulvlag i koret 1988 (fig. 24 jf. s. 1786). Tre små ★benplader er ca. 3 cm lange, 1-2 cm brede,

Fig. 22. Altersølv, 1664, ustemplet, udført af Daniel Harder i Odense (s. 1794). Foto AM 2013. – Altar plate, 1664, made by Daniel Harder in Odense

og har lidt forskellig dekoration af punkter og derom indridsede cirkler og cirkelslag samt nitter til fæstnelse af et beslag. Lignende plader kendes

som byfund i Ribe og især fra Køln, hvor der var en større produktion og er bevaret hele skrin.⁴⁴ To *beslag af kobberblik stammer formentlig fra skrinet. De er 2,4 og 1,5 cm lange, 0,4 cm brede, og har rester af nitter samt for det enes vedkommende et hængsel, hvis nitter passer med spor på den ene benplade.

Messehagler. 1) 1991, fremstillet i samarbejde med Selskabet for Kirkelig Kunst af kvinder fra sognet. Hagelen er grøn med applikerede blomster, der på forsiden danner en krans, på bagsiden et stort kors. 2) 1996, fremstillet som nr. 1. Hagelen er hvid, på ryggen er broderet en brændende tornebusk, mens der på forsiden er formet en tornekrone af brændende tornebusk.⁴⁵

†*Messehagler.* Inventariet 1663 anfører en hagel, og 1664 indkøbtes til en ny otte alen karmoisinrødt flosfløj, hvortil kom guldkniplinger og guldgalonier.⁸ 1700 havde der ikke været nogen messehagel i mands minde,¹⁴ 1715 var anskaffelse af en ny hagel 'højest nødvendig',¹⁴ og 1844 måtte hagelen enten repareres eller fornys.¹²

Alterskranke, 1865,¹² tresidet med rundede hjørner og drejede balustre. Bemaling i rødt med grå

Fig. 23. Alterstager, o. 1550-75 (s. 1795). Foto AM 2013. – Altar candlesticks, c. 1550-75.

balustre. En †alterskranke skulle 1855 betrækkes i lighed med alterbordet.¹²

Døbefont (fig. 26), romansk, af rødlig granit, 67 cm høj, kummens tværmål 80 cm. Foden udgør en pyramidestub med antydende hjørneblade, og en meget kraftig vulst danner overgang til den cylindriske kumme. Dens sider prydes af en indristet udsmykning bestående af fire løver, der er parvist modstillede, og som adskilles af forskelligt formede træer med akantusbladværk.⁴⁶ Frisen kantes af linjer foroven og forneden, og fordybningen er harmonisk.

Fonten tilhører en lille gruppe på egnen, der udmærker sig ved sin usædvanlige, indristede dekoration (Mackeprang, *Døbefonte* 37, 177, 281-82). De øvrige fonte, der dog afviger på flere punkter, findes i Ølsted (s. 1718), Store Dalby og Hornstrup (Nørvang Hrd.). 1882 ønskedes fonten rensat for maling.¹² Før 1938 stod den 'neden for koret', nu midt i korindgangen.

Dåbsfad (fig. 25), o. 1550, sydtysk, ganske lille, tværmål 44 cm. Fordybningen har en medaljon med Syndefaldet, der kranses af et næsten udpud-

set minuskelbånd og en bort af stemplede småornamenter, to lignende findes på fanen. Fadet tilhører en ret almindelig type og har bl.a. sidestykker i Åstrup og Hjortlund kirker (*DK Ribe* 2959, 3329). Et dåbsfad anføres ikke i 1600-tallets inventarier, og 1702 oplyses udtrykkeligt at et sådant manglede.¹⁴ Det eksisterende må derfor være anskaffet senere, måske 1844, da dåbsfadet skulle 'afpudses' hos kobbersmeden.¹²

En *dåbskande* fra 1998 er af messing, 34 cm høj, dråbeformet og har sikkerhedsgravering samt årstallet »1998« og stemplet »T. Østergaard Strandby«. 1862 anskaffedes en †*dåbskande* af tin.¹²

En †*fontehimmel* nævnes 1656, da der indsattes to store kroge i muren til dens ophæng. 1674 var den 'sønder' og måtte limes og 'forfærdiges'.⁸

Korbuekrucifiks (fig. 27), o. 1500, figuren 121 cm høj. Kristus hænger vandret udspændt, hovedet hælder en smule imod højre, knæene er samlede og let bøjede, og højre fod er lagt delvis ind over den venstre. En snoet tornekrone er skåret i ét med det lange, stride hår. Ansigtet fremtræder dødt med brustent blik og halvåben mund, læn-

Fig. 24. Dekorerede *benplader og *beslag fra et lille (†)skrin, o. 1175-1200 (s. 1795). I Nationalmuseet. Foto AM 2013. – Decorated *bone plates and *mountings from a small (†)casket, c. 1175-1200.

Fig. 25. Dåbsfad, o. 1550, sydtysk, først erhvervet af kirken væsentlig senere (s. 1797). Foto AM 2013. – *Baptismal dish, c. 1550, south German, only acquired by the church considerably later.*

deklædet er kort med to snipper, og hænderne er bøjet ind omkring naglerne. Figuren savner hulning bagfra.

Korset har cirkulære endefelter med treblade i 'hjørnerne' og en glorieskive i armenes skæring. Stammen har hvælvet midtprofil, og fra dens glatte kanter udgår halvrunde, stiliserede bladknopper, der karakteriserer korset som Livets Træ. Nederst ses en tap til krucifiksets fæstnelse.

Den brogede bemaling kan for en del gå tilbage til 1756 men må hovedsagelig stamme fra 1800-tallet. Hudfarven er hvidlig med lidt blod, lændeklædet hvidt (før 1938 gult), håret brunt ligesom korsets midtprofil. Endefelternes bund, der vel har været bestemt for maleri, står nu blågrå, og alt vegetativt er grønt. 1862 på skibets nordvæg i østfaget (jf. fig. 16),⁴ siden 1938 på nordvæggen i skibets midtfag.

Korsranke (fig. 28–33, 45), 1704, skænket af Niels Jensen på Ussinggård og samtidig udformet som en art epitafium for ham selv og hans tre hustruer. Skranken udfylder hele korbueåbningen og har ved indgangens sider to fremspring med dobbelte korintiske søjler, foran hvilke der står næsten legemsstore, vogtende keruber med flammesværd (fig. 30).

Opbygningen, der i alt væsentligt er udført i gammeldags bruskbarok, danner fire høje fag, af hvilke de midterste udgør to fløjddøre. Fagene har forneden felter med bruskværksindfatning for malerier og foroven større gennembrudte felter med løvværk, der vokser ud af vaser og på dørfløjene fremviser malede våbener for Niels Jensen og hans tredje hustru Anne Jensdatter. De øvre og nedre felter adskilles af indskriftbånd, og på kerubernes sokler er der store bruskmasker.

Den forkrøppede profilgesims ledsages af flammelister og har på fremspringene figurer af Maria og Johannes (forbyttede) i bevæget sørgegestus. De hører til et krucifiks ovenover, som står på en stor, bredoval skrifttavle med akantusindfatning,

Fig. 26. Døbefont, romansk af granit med indristede løvmotiver (s. 1797). Foto AM 2013. – *Romanesque font of granite with carved lion motifs.*

Fig. 27. Korbuekrucifiks, o. 1500 (s. 1797). Foto AM 2013. — *Chancel arch crucifix, c. 1500.*

og som omgives af to svævende engle med basuner (fig. 45); to tilsvarende, også med kors og livets krone, sidder yderst på gesimsen.

Yderligere et topstykke (fig. 33), der må have været opsat øverst over krucifikset (fæstnet til væggen?), hænger siden 1938 på skibets sydvæg over indgangen. Det består af et bredovalt, brusk-

indfattet felt, der krones af den opstandne Kristus med sejrspanen, mens en tilføjet sløjfe med vindrueklase slutter af forneden.

Skrankens malerier og indskrifter samt farverne på dens bagside (fig. 28) er oprindelige. På træværket i øvrigt går stafferingen kun tilbage til 1756 og er fremdraget under en mørk, delvis overmaling

Fig. 28. Korsranke, 1704, den bemalede bagside (s. 1799, 1803). Foto AM 2013. – Choir screen, 1704, painted back.

Fig. 29. Korskranke, 1704, skænket af Niels Jensen på Ussinggård og samtidig udformet som et epitafium for ham selv og hans tre hustruer (s. 1798). Foto AM 2013. – Choir screen, 1704, donated by Niels Jensen of Ussinggård, also constituting a memorial to himself and his three wives.

Fig. 30. Kerub med flammesværd, udsnit af korsranke fra 1704 (s. 1798). Foto AM 2013. – *Cherub with fiery sword, detail of choir screen from 1704.*

1938. Grundfarven er en lys grå, der suppleres med en mørkere grå, som til dels har marmorering, og alt overstråles af en omfattende forgyldning. Indskrifterne står med forgyldt fraktur på sort bund.

Skrifttavlens indskrift markerer Niels Jensens donation og rummer endvidere gravskrift over ham og hans tre hustruer: »Til Guds Ærre Kierchen til Prydelse Effter Kom(m)erne til Gudelig Erindring, er Dette Mellem Choret og Kierchen opsat og Bekosted aff Niels Jenssen til Ussing og Mæring Gaarder, Forige Land Commissarie Skriver udi Aarhus og Riibe Stifter«. Med ham hviler hans tre hustruer, den første Marren Chle-mens Datter med hvem han levede i 15 år og fik tre sønner og en datter, †26. juni 1701 i sin alders 32 år, fem måneder og otte dage, den anden Met-te Margreta Pouls Datter med hvem han levede et års tid og fik en søn, †15. jan. 1703 i sin alders 22 år, tre måneder og to dage. De hviler nu begge i deres begravelsessted inden for dette Guds hus-ses dør. Hans tredje ægtefælle, Anne Jens Datter, som nu er sammen med ham i ægteskab, har levet med ham i <22> år <velsignet med seks sønner og en datter>. Niels Jensen døde <26. jan. 1726> i en alder af <73 år og 5 uger>, Anne Jens Datter <10. febr. 1741> i sin alders <56 år og 3 måne-der>. Afsluttende citat fra Job 14,5: »Mennisket har bestemte Dage ...«.

På gesimsens fremspring læses »Anno/ 1704«, i frisen: »O Menniske, Menniske Tag i Agt,/ Saa Kiech Er Ey nogen at Hand jo forgaar/ ja Verden med Nedrig og Høyeste Pragt/ men Hos Gud ald Ære som Evig bestaar«, og i det aftagne top-stykke: »Lovet Werre Gud Vor Herris Jesu Christi Fader, som Haver Igienfødt os ... 1 St. Peders Epi-stel« (1 Pet. 1,3).

Vægfågenes felter har i nord maleri af Adam (fig. 31) under indskriften: »Her Verdens Fader Adam staar I hvem vi fick Vort bane saar« (Visd. 10,1), i syd af Eva under ordene: »I Quinden Eva Falt Vi ned, men hjulpne blev af Quindens Sæd«. På søndre dørfløjs felt er malet Jesus pegende op imod korsfæstelsen og med indskriften: »Hos Jesum Qvægelse kand faae, som hængte paa et Træ«, og på nordre fløj Moses med stav og tavler: »Hvem Moses med sin Steen og Stav har voldet Verck og Væ«.

Skrankens bagside (fig. 28) har påmalet søjleindfatning, marmorering og akantusløv, der på topstykket omkranser ordene: »Ære Være Gud I Det Høye«, mens man på gesimsbjælken læser: »Ikke os Herre, ikke os, men dit Navn give Du Ære« (Sl. 115,1).

Korsranken har som nævnt ikke blot en funktion som inventarstykke men også som gravminde over stifteren og hans hustruer, en 'epitafie-korsranke'.⁴⁷ Den er i udformningen inspireret af en korsranke fra 1679 i Horsens Klosterkirke (DK Århus 5801), som var den første af en række i området, der udstyredes med magtfulde keruber som vogter templets allerhelligste.⁴⁸ Skranken er

tilskrevet Arent Friderichsen Slache i Horsens.⁴⁹ Malerierne slutter sig så nært til Horsens-skrankens, at de som disse må tilskrives Hans Christian Wilrich i Vivild ved Randers.⁵⁰

Ved en farveundersøgelse 1938 konstateredes det, at træværket oprindeligt havde haft en brun grundfarve med bl.a. gråt og rødt. Forsiden har fået sin nuværende staffing 1756, og 1890 blev den ved en restaurering delvis mørkt overstrøget og flyttet til tårnbuen, siden til skibets nordvæg i midtfaget.¹² Inden 1890 var topstykket nedtaget, og det hang frem til 1926 i tårnrummet, derpå i korbuens nordside over fonten som 'dåbstavle' (foto i NM).⁵¹ Ved restaureringen 1938 fik skranken

Fig. 31–32. Adam som verdens fader og Moses, malerier på alterskranke fra 1704, tilskrevet Hans Christian Wilrich i Vivild ved Randers (s. 1802). Foto AM 2013. – *Adam as Father of the World and Moses, paintings on altar screen from 1704, attributed to Hans Christian Wilrich of Vivild near Randers.*

Fig. 33. Korskrankens topstykke, nu nedtaget og op-
hængt på skibets sydvæg (s. 1799). Foto AM 2012. –
*Top piece of choir screen, now taken down and rehung on
south wall of nave.*

igen sin plads i korbuen og sin nuværende fremtræden. Topstykket blev da i første omgang genopsat højt over krucifikset i en skrå, fremadgående stilling. Der var dog ikke tilfredshed med denne anbringelse, hvorfor topstykket i stedet fik sin nuværende plads på skibets sydvæg over indgangen.

†*Korskranke?* 1656 udførte Jakob snedker i Horsens et 'sprinkelværk'.⁸

Prædikestol (fig. 34), o. 1625, et smukt renæssancearbejde med samtidige malerier og staffing. Dens fire fag har æggestavsindfattede rektangelfelter, der flankeres af tre korintiske karyatider i

skikkelse af dyder samt en enkelt toskansk søjle med prydbælte af akantusløv (nærmest opgangen). Dyderne er fra nord: Klogskaben (fig. 35), Håbet (fig. 36) og Retfærdigheden.

Postament og frise har ligeledes æggestavsindfattede felter og derimellem svungne fremspring, der i postamentet smykkes af vekselvis løve- og diademhoved, mens siderne har beslagværk. Frisens fremspring er tilsvarende, men med englehoved. I postamentfelterne læses med skråstillede reliefversaler: »2 Tim 4,(2) Prædica verbum(m) insta ...« (Prædik ordet ...), i frisen tilsvarende: »Beati qui audiunt ...« (Salige er de som hører ... Luk. 11,28). Under kurvens hjørner er fæstnet englehoveder (tre fornyede), og imellem dem hængestykker i form af rulleværkskartoucher. Den profilerede gesims ledsages af tandsnit og bærer en nyere læsepult i blankt egetræ.

Prædikestolen står i skibets sydøsthjørne hvilende på en spinkel, seksidet bærestolpe fra 1756 med svungne firribber. Opgang langs triumfvæggen i form af en trappe fra samme tid med udsavede balustre.⁵²

En stor himmel (jf. fig. 15) har fire sider ud imod kirkerummet. Frisen rummer gennemløbende indskrift som kurvens: »Clama ne cesses quasi tvba ...« (Råb højt, spar ikke din strube ... Es. 58,1). Frisen brydes af fremspring, der fortsætter opefter i bøjler og slanke spir. Mellem disse er der topstykker i form af gennembrudt rulleværk. Loftet, der kantes af tandsnit, fremtræder glat og har i midten en roset, hvorfra der hænger en helligåndsdue.

Kurvens oprindelige malerier forestiller tre af de fire evangelister siddende ved deres læsepulte efter stik af Crispin de Passe den Ældre, angiveligt efter Lucas van Leyden.⁵³ Fra opgangen ses 1) (fig. 37) Mattæus skrivende halvt vendt imod pulten til venstre, hvorover englen synes at stikke hovedet ind ad vinduet; på forlægget er den inde i stuen. Scenen er et smukt udstyret rum; på pulten ses blækhuse og briller. 2) Markus, tilsvarende men spejlvendt, bladende i sin bog. Løvens hoved stikker frem under pulten. 3) Lukas, som Markus men bærende briller og turbanagtig hovedbeklædning. Han læser under perspektivisk arkitektur med hvælvinger. Under pulten kommer

Fig. 34. Prædikestol, o. 1625, med originale malerier (s. 1804). Foto AM 2013. – Pulpit, c. 1625, with original paintings.

Fig. 35-36. Dyderne Klogskaben og Håbet, udsnit af prædikestol fra o. 1625 (s. 1804). Foto AM 2013. – *The virtues Wisdom and Hope, details of pulpit from c. 1625.*

Fig. 37. Evangelisten Mattæus, maleri på prædikestol fra o. 1625 (s. 1804). Foto AM 2013 – *Matthew the Evangelist, painting on pulpit from c. 1625.*

oksen frem. Maleriet er stærkt afbleget af lys fra vinduet ovenover. 4) Uafdækket, overstrøget med egetræsfarve.

Træværkets oprindelige staffering er afdækket og suppleret ved restaureringen 1938.⁵⁴ Grundfarverne er grønt og sort, der suppleres af hudfarve, rødt, grønt, blå (dekomponeret) og forgyldning. Indskrifter og sirater står forgylde, og på de

to midterste postamentfremspring læses de hvide versaler »AKS« og »EIS«, der formentlig har været kirkeværgernes initialer. Opgangen står med marmorering i to grå toner fra 1756.

Prædikestolen er beslægtet med Nebsagers (s. 1113) og Bredstrups (Elbo Hrd.), og dens former går igen i den noget senere degnestol. 1674 anskaffede man til prædikestolen en ny *†skammel*,

Fig. 38. *Kvindebuste, o. 1590, måske fra †prædikestol (s. 1808). I Horsens Museum. Foto AM 2008. – **Bust of woman, perhaps from pulpit.*

som må have tjent præsten til at stå på (jf. s. 325, 327).⁸ Prædikestolen blev smukt malet 1756,⁴² og senest 1926 i en mørk egetræsfarve.

Formentlig fra en ældre (†)prædikestol stammer en **kvindebuste* (fig. 38), der er udskåret af egetræ, 15×10 cm, 1,5 cm tykt, og som må dateres o. 1590. Hovedet er rundt, med nærmest negroide træk, håret er tætkrøllet, øjnene opadvendte, næsen delvis afgang, munden lige, og en krave er knappet helt op til hagen. Hovedet har egetræsmaling, hvorover der ligger lidt hvidt, rødt og gult. I Horsens Museum (inv.nr. 2498). Tilsvarende hoveder pryder frisefremspringene på prædikestolen i Skanderup Kirke ved Kolding, der er dateret 1589 (*DK Ribe* 2564).

Stolestaderne har bænke fra 1865 og 1998 samt gavle, der dels er fra o. 1600 (fig. 39), dels 1938, idet de nye er udført som kopier af de gamle. De 12 gamle gavle, der står bagest i kirken, er 113 cm høje og har to fyldinger. Den nedre, kvadratiske rummer en cirkel, den øvre en smal arkade med kannelerede pilastre og profileret bueslag.

Gavlene krones af en tværprofil og en halvcirkulær arkadetop med indskåret Jesumonogram. På tre af dem (i syd, vestligst) er på profilerne indskåret versaler, der sammen med andre synes at have skullet gengive skriftsteder: »ere di«, »som høre«, »es men af«; ordene genkendes som dele af et citat fra Luk. 11,28. Farvesætningen i to nuancer af gråt er fra 1938, da man til dels kunne støtte sig til ældre farver (vel fra 1756). De 12 gamle gavle var 1926–38 genbrugt på bænke i våbenhuset.⁴

Foruden renæssancegavlene er bevaret yderligere en noget afvigende **stolegavl* (fig. 46) fra 1600-tallet. Den udgøres af en planke med hængsler, 107×24 cm, og har i fladsnit udskåret en vase, hvorfra der vokser frodigt akantusløv, som midtfor danner to rygvendte bladmasker. Træet står blottet med lidt rød anstrygning. I Horsens Museum (inv.

Fig. 39. Stolegavl, o. 1600 (s. 1808). Foto AM 2013. – *Pew gable, c. 1600*

nr. 2446). På våbenhusets vestvæg er der *hatteknager* fra o. 1900 opsat i tre rækker over hinanden.⁵⁵

†*Stolestader*. 1674 blev en del stole forbedret og 'afrettet', mens de resterende blev udskiftet. 1684 udførte Knud Pedersen i Korning en kvinde-stol,⁸ 1715 skulle såvel mands- som kvindestole repareres,¹⁴ og 1756 blev alt stoleværk stafferet 'på det sirligste'.⁴² 1864 opsattes der †*hatteknager* på sydvæggen over mandsstolene.¹² 1862 omfattede staderne 14 rader i nord, 17 i syd.⁴ 1865 blev

de østligste gavle fornyet.¹² De var udført i enkel nygotisk stil og var forrest i kirken forsynet med låger (jf. fig. 16).

1655 udførtes en ny †*præste- og skriftestol* af snedker Jakob Hansen i Horsens.⁸ 1865 fjernes den fra sin plads i korets nordøsthjørne, men skulle dog fortsat forblive i koret.¹² Stolen nævnes endnu 1938.⁴

Degnestol (fig. 40), 1656, nu med dobbeltsæde, idet pulten på et tidspunkt er fjernet. Stolen, med

Fig. 40. Degnestol, 1656 (s. 1809). Foto AM 2012. – Parish clerk's chair, 1656.

ens gavle og låge, måler i plan 127×143 cm, og gavlene er 155 cm høje. De to forgavle er glatte med en pålagt, kvadratisk fylding, der kantes af tandsnit, og et udskåret topstykke, som har karakter af en rulleværskartouche med et engle hoved i midten. Under topstykket er der, fordelt på begge gavle, indskåret »Anno/1656«. Baggavlene er glatte, helt enkle udgaver af forgavlene. Den brede låge har to retkantede profilfyldinger og en dekoration af rammeværket med yderligere profiler. Pultens forpanel er opdelt i fire profilkantede højfyldinger, og langs overkanten løber en buefrise. Bemalingen er fra 1756, afdækket 1938, da de fremkomne grå marmoreringer suppleredes med lidt 'farvestaffering'. Trods tidsforskellen viser skæringerne slægtskab med prædikestolen. 1833 kaldtes stolen brøstfældig,¹² og 1865 skulle den fjernes fra sin plads i korets sydøsthjørne, idet synet ønskede 'kirkesangerens stol' anbragt 'nede i kirken'.¹² Nu står den i korets nordvesthjørne.

†*Kister*. En gammel 'forfunet' (frønnet) kiste af egetræ nævnes i inventariet 1682,⁸ 1862 en træ-kiste til alterklæderne.⁴

Indtil 1765 fandtes i kirken to †*geværskabe* hørende til landmilitens.⁵⁶

En †*pengeblok* omtales 1862 som en fast kirkeblok 'indenfor til venstre' i kirken.⁴

†*Klingpunge* og †*pengetavler*. 1664 betalte man Niels Skrædder for en 'tavlepung',⁸ 1844 skulle pengetavlen have ny 'pung',¹² og 1862 havde man til tavlepengene en trætavle og to blikbøsser.⁴

Orgel (jf. fig. 41), 1989, med 12 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Rørfløjte 8', Oktav 4', Gedaktfløjte 4', Spidsfløjte 2', Mixtur III. Svelleværk: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Principal 2', Quint 1 1/3', Sesquialtera II. Pedal: Subbas 16'. Kopler: SV-HV, HV-P, SV-P. Orgelfacaden fra 1926 er genanvendt, dog med nye, klingende prospekt-piber af tinlegering. I tårnrummet.

†*Harmonium*, anskaffet 1902 eller 1903 for frivillige bidrag.³⁶

†*Orgel*, 1926, med seks stemmer, bygget af A. C. Zachariasen, Aarhus. Disposition: Bordone 16', Principale 8', Flauto 8', Bordone d'amore 8', Sallionale 8', Oktave 4', oktavkoppel, svelle. Pneu-

matisk aktion, keglevindlade. Orgelfacade i nyrenæssance med inskriptionen »IHS Anno 1926«, tegnet af 'arkitekt Barnø'.⁴ Tre rundbuede felter med attrappiber af sølvbronzeret zink. På forhøjning i tårnrummet, med spillebord i orgelhusets søndre gavl. Facadens træværk er genanvendt i kirkens nuværende orgel.

Salmenummertavler, 1938,⁴ fem ens, 67×55 cm, med grå profilramme og ophængte, gyldne cifre på grå bund. På interiørfotografier fra 1938 (i NM) ses enkle †*salmenummertavler* fra 1800-tallet, der har form af rundbuede, sorte brædder til påskrift med kridt. 1904 ønskedes anskaffet to nye nummertavler, lidt større 'end de nuværende'.³⁶

†*Malerier*. Nyere malerier af Nadveren og Korsfæstelsen fandtes i kirken 1964 (Trap). Det sidste var et altermaleri fra 1890 af N. P. Pedersen (jf. ovf.).

Lysekroner, begyndelsen af 1900-tallet, fire ens i barokstil. En er ophængt i koret, tre i skibet.

1674 anskaffedes en †*ligbåre*, der optræder i de følgende årtiers inventarier.⁸

†*Begravelsesudstyr*. 1653 købtes hos Peder Hansen i Horsens seks alen sort klæde til et *ligklæde*, og 1691 anskaffedes et nyt med kors af lærred.⁸

Klokke, 1861, tværmål 86 cm, med profileret slagring og om halsen en palmetfrise over versalindskriften: »Omstøbt af C. A. Gamst & Lunds Efterfølgere i København 1861«. Ophængt i slyngebom fra 1964.

†*Klokker*. 1) Ved klokkeskatten 1528-29 måtte kirken afgive en klokke, der vejede 2 skippund og 2 lispund.⁵⁷ 2) 1594, ifølge indskriftens initialer støbt af Hermann P.: »Is Godt mit vns, wer kan wedder vns. M(ester) H. P. M. 1594« (Hvis Gud er med os, hvem kan da være imod os).⁵⁸ 1655 skulle klokken 'forbindes' med jern,⁸ og 1837 skulle den have ny 'svingel' (knebel). Omstøbt 1861.¹²

Klokkestolen er af egetræ, i ét fag, måske samtidig med spiret. 1684 blev 'det brøstfældige klokkeværk' repareret.⁸

Fig. 41. Indre set mod vest med korsranke fra 1704 (s. 1798). Foto AM 2012. – *Interior seen towards the west with choir screen from 1704.*

Fig. 42. Gravsten, o. 1625, over ukendte (s. 1812). Foto AM 2013. – Tombstone, c. 1625, of unknown deceased.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) (Fig. 42), o. 1625, over ukendte. Rødlig kalksten, 187×121 cm, med udslidt skriftfelt i hele stenens bredde. Herover ses rester af en arkade, hvis vederlag markeres af englehoveder, og som rummer en fremstilling af Opstandelsen mellem to forfærdede soldater. Stenens hjørner har stærkt slidte medaljoner med skrivende evangelister (Mattæus øverst tv.), og mellem de to

nedre ligger Dødens genius sovende med højre albue hvilende på en hovedskal og venstre hånd holdende et timeglas (jf. Glud Kirke, s. 1517). Ved hans hoved anes versalerne »me memento« (husk på mig, dvs. på Døden). 1862 i kirkegulvet,⁴ nu i våbenhuset op imod østvæggen.

2) O. 1630–50, over ukendte. Grå kalksten, 182×116 cm, med kun brudstykkevis læselige indskrifter i reliefversaler fordelt på en gudelig randskrift og et skriftfelt med rester af personalia midt hen over stenen. Over og under feltet er der hjørnemedaljoner med relieffer af evangelisternes væsner, øverst Mattæus (tv.) og Lukas (udslidt), nederst Markus (tv.) og Johannes. 1862 'i gulvet', siden 1988 vest for indgangen i skibets midtgang.

Foruden nr. 1 og 2 nævnes 1862 en mindre *†ligsten* i gulvet.⁴

†Begravelser. Ifølge gravskriften på Niels Jensens korsranke fra 1704 blev han og hans hustruer begravet 'inden for dette Guds huses dør' (jf. s. 1802).

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1800, over ukendte. Såkaldt 'bondegravsten' af rødlig granit i form som en halvcylinder med affaset hovedende, 171×36/28 cm. Den hvælvede overside har spor efter indskrift, og hovedenden smykkes af et næsten romansk virkende hoved. På kirkegården syd for kirken.

2) 1984, over (lægeprædikanten) Hans Nielsen Smed ★1771, †1842. Kampesten med indskrift i fraktur, rejst af efterkommerne på gravsted, næppe det oprindelige, sydøst for koret (jf. mindsten 1957 s. 1777).⁵⁹

Merringgårds gravsted øst for koret er familiebegravelse for Oscar Ferdinand Sérène d'Acquéria, ★16. april 1814, †3. febr. 1880, og hans efterslægt. En stele og fem monumenter i form af skråtstillede tavler er af sort marmor.⁶⁰

Fig. 43. Skibets nordside set fra nordvest med aftrappet sokkel og frådstensmurværk i tynde skifter (s. 1778 f.). Foto EN 2012. – North side of nave seen from the north west with stepped base and tuff masonry in thin courses.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56–58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59–62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. LAVib. *Kirkeregnskabsbøger*. Regnskab for Korning 1648–92 (C KRB 260). KglBibl. *Håndskriftsamlingen*. Langebeks excerpter nr. 60. Hatting Hrd., Korning Kirke. – *Kirkens arkiv*. Synsprotokol 1862 ff.

NM. *Håndskrifter*. Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker IV, 388–90 (1887). – *Indberetninger*. Hugo Matthiessen 1913 (inventar), Peter Kr. Andersen 1938 (inventar), E. B. Rosing Holm 1987 og 1990 (inventar), Henrik Græbe 1988 (kalkmalerier), Keld Grinnder-Hansen 1996 (mønter), Jens Chr. Moesgaard 2000 (mønter). Afleveringsseddel af gulvfund ved Morten Aaman Sørensen 1988.

Tegninger og opmålinger. NM. Opstalt af kirkens vestside af Wagn Aamann 1953; tryk af opmålinger ved arkitektfirmaet Poul Hansen og Ib Lydholm 1978 og 1987 (plan, snit og opstalter samt orgel).

Litteratur. Georg S. Geil, »Løsning og Korning kirker og deres Lutherske præsterække«, *ÅrbVejle* 1967,

101–24; Therkel Johansen, *Korning Kirkes historie og sognets menighedsliv gennem 200 år*, eget forlag 2000 (Therkel Johansen 2000).

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Engelsk oversættelse ved James Manley, oversættelse fra latin ved Peter Zeeberg. Korrektur ved Jørgen Lethan; teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedso. Redaktion afsluttet marts 2013.

¹ LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirker solgt på auktion 1691–1711 (C 3.1149).

² *Kronens Skøder* IV, 472–73. Kaldsretten var forbeholdt Kronen.

³ Gerdt de Lichtenberg erhvervede 1745 også Mer-ringgård.

⁴ Kirkens arkiv. Synsprotokol 1862 ff.

⁵ Jf. Georg S. Geil, »Løsning og Korning kirker og deres lutherske præsterække«, *ÅrbVejle* 1967, 101–24.

⁶ *DiplDan* 2. rk. nr. 367.

⁷ *ActaPont* V, nr. 3396 og 3470. Jf. Troels Dahlerup, *Det danske sysselprovsti i middelalderen*, 1968, 272.

Fig. 44. Skibets nordside med det vestre romanske vindue og frådstensmurværk i tynde skifter (s. 1779). Foto EN 2012. – North side of nave with western window and tuff masonry in thin courses.

⁸ LAVib. *Kirkeregnskabsbøger*. Regnskabsbog for Korning 1648-92 (C KRB 260).

⁹ NM. Afleveringsliste over gulvfund ved Morten Aaman Sørensen 1988 og *Therkel Johansen 2000*, 36-37.

¹⁰ Mønt- og Medaillesamlingen FP 5628.

¹¹ Mønt- og Medaillesamlingen FP 6221.

¹² LAVib. *Bjerre-Hatting Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1833-1901 (C 36.4-7).

¹³ *Therkel Johansen 2000*, 122-23.

¹⁴ LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).

¹⁵ *Therkel Johansen 2000*, 29-31.

¹⁶ Jf. note 8 og 14.

¹⁷ Oplyst af graver Helge Pedersen.

¹⁸ *Therkel Johansen 2000*, 65.

¹⁹ NM. Uldall 1887.

²⁰ Vinduerne stod også 1887 som udvendige blændinger, jf. Uldall.

²¹ RA. *Rentekammerets reviderede regnskaber*. Kirkeregnskaber for Århus Stift 1680-94 (571). – En murer reparede 1653 på tårnet og 'tindingerne', formentlig de takkede kamme, jf. note 8.

²² *DaAtlas* IV, 1768, 140.

²³ *HofmFund* II, 1756, 264.

²⁴ N.J. Israelsen, *Nicolaus Hinrich Rieman, bygmester i Jylland*, Foreningen til gamle bygningers Bevaring 1965, 18. Israelsen regner også spiret over Ølsted Kirke som et arbejde af Rieman, men det er, som det nu fremgår, først opsat 1765 af Lichtenbergs svigersøn, Jochum de Lichtenhjem (jf. s. 1695).

²⁵ *Israelsen 1965* (jf. note 24), 36.

²⁶ Også det lidt yngre spir i Ølsted (s. 1696) er uden lanterne.

²⁷ LAVib. *Bjerre Hrd.s provsti*. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-18 (C 35.A).

²⁸ LAVib. *Ribe bispearkiv*. Kirke- og præstegårdssyn 1811-15 (C 4.709).

²⁹ Jf. Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen, *Ornamenterede middelalderlige gulvfliser i Danmark*, Nordiske Fortidsminder. Serie B, 23, Kbh. 2005.

³⁰ Jf. note 8 og 21.

³¹ NM. Indb. ved Henrik Græbe 1988.

³² Poul Grønder-Hansen, *Nordens gyldne billeder fra ældre middelalder. 1000 års nordisk folkekunst*, 1999, 75. Jf. Sissel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks middelalderlige altertavler*, 2010, 544.

³³ Jf. om teknikken *DK Århus* 5129-30 og Søren Kaspersen, Karen Stemmann-Petersen & Ulrich Schnell, »Technical investigations of the Danish 'Golden alters', *Medieval reliquary shrines and precious metalwork*, udg. Kilian Anghenier & Christine Werner, 2006, 108-17.

³⁴ I prøven, der er udtaget af Karen Stemmann-Petersen, fandtes yderligere lidt arsen og antimon. NM. Undersøgelse af kobber fra gyldne altre sagsnr. 10419-02.

³⁵ Marie-Louise Jørgensen, »Malede alterbordsforsider fra reformationsårhundredet«, *Tro og bilde i Norden i reformasjonens århundre*, Oslo 1991, 169-91.

³⁶ LAVib. *Bjerre-Hatting Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1901-22 (C 36.3).

³⁷ Til arbejdet 1756 er genbrugt ældre materiale fra tavlen og dertil dele af stoleværk med indristningerne »Iansv Iani« (Jens Jensen) og »Rimmerslund«.

³⁸ Niels Tanums signatur findes på prædikestolen i Bredsten Kirke (Tørrild Hrd.). 'Tanum' er identisk med Tånium (Viborg Amt), som var nabosogn til Ålum, hjemstedet for malerfamilien Thrane, hos hvem Niels Tanum må have lært. Jf. Jens Jensen (Bergild), »Malerfamilien Thrane på Fussingø« i *Fussingø*, udg. af Randers Amts Historiske Samfund 1989, 129-41.

³⁹ Maleriet har fået skiftet lærred både 1890 og 1938.

⁴⁰ Bag på topmaleriet læses signaturen »Korning Alter blev restaureret i Aaret 1890 og bekostet af Serene d'Aqueria til Merringgaard, udført af N. P. Pedersen Maler«.

⁴¹ Skriftstederne er foreslået af den daværende præst bortset fra postamentfeltets, der er en gentagelse af den oprindelige stafferings Fadervor, jf. ndf.

⁴² KglBibl. *Håndskriftsamlingen*. Langebeks excerpter nr. 60.

Fig. 45. Svævende engel med basun, udsnit af korsranke fra 1704 (s. 1799). Foto AM 2013. – *Hovering angel with trumpet, detail of choir screen from 1704.*

⁴³ Det synes kasseret efter 1964.

⁴⁴ *Kölner Schatzbaukasten. Die Grosse Kölner Beinschnittswerkstatt des 12. Jahrhunderts*, bearbejdet af Markus Miller, Mainz 1997, 16 ff. med fig. 9. Udsmykningen med 'øjne' er den samme, som ses på spilleterninger af ben. Se Dorthe Haahr Kristiansen, *Brætspil og brikker i dansk vikingetid og middelalder*, Århus 1997, 10 ff.

⁴⁵ *Therkel Johannsen 2000*, 39–42.

⁴⁶ Jf. Lise Godtfredsen og Hans Jørgen Frederiksen, *Troens billeder. Romansk kunst i Danmark*, Herning 1988, 96–102.

⁴⁷ Se Eva de la Fuente Pedersen, »Kirkemøbler med epitafiefunktion. Om den adelige elites donationer i Danmark 1560–1660«, *Ting och tanke. Ikonografi på liturgiska föremål*, red. Ingallil Pegelow, Stockholm 1998, 313–34, og samme, »Frömmigkeitsideal und protestantische Ethik. Zur Stiftung von Epitaphkanzeln und anderen kirchlichen Holzschnitzereien mit Epitaphfunktion durch dänische Bürger im 17. und 18. Jahrhundert«, *Konsthistorisk Tidskrift* 1999, nr. 3, 166–68, hvor der bl.a. sammenlignes med en lignende epitafiekorskranke fra 1722 i Hansted Kirke (jf. *DK Århus* 4857).

⁴⁸ Otto Norn, »Cherubmotivet i østjysk Kirkeinventar fra Baroktiden«, *Smaaudier tilegnet Christian Axel Jensen paa hans 65 Aars Fødselsdag*, 1943, 129–36. For en tolkning af skrankens teologiske budskab se de la Fuente Pedersen 1998 (note 47) og Carsten Bach-Nielsen, »Os eden er igen oplukt – kerubmotivet genovervejet« i publikationen *Ikonografi og performance* fra det 23. nordiske, ikonografiske symposium i Sæby (under udgivelse).

⁴⁹ Merete Bergild og Jens Jensen (Bergild), »Horsens-billedhuggeren Arent Friederichsen Slache 1642–1709«, *Horsens Museums Årsskrift* 1987–88, 48 og Jens Bergild i *Weilbach, KunstLeks*.

⁵⁰ Jf. Merete Bergild og Jens Bergild, »Portrætmaleren Wilrich i Vivild«, *Østjysk Hjemstavn* 2003, 97 ff.

⁵¹ En seddel, der har været fæstnet til topstykket, er nu indlagt i Peter Kr. Andersens indberetning i NM. Den oplyser om flytningen 1890 og fortæller, at den blev foretaget af professor J. Magnus-Petersen, København, og hans medhjælper, billedhugger O. Enslund, Odense. Videre anføres navnet på maleren 1890, N. P. Pedersen, Århus.

⁵² En baluster, som er udskiftet 1938, er nu i Horsens Museum (inv.nr. 4146). Afbildet i *Therkel Johannsen 2000*, 18.

⁵³ Jan Verbeek og Ilja Veldman, *Hollstein's Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts ca. 1450–1700*, XV, Roosendaal 1964, nr. 212.

⁵⁴ Inde i prædikestolen læses indskriften: »År 1938 er Altertavlen, Prædikestolen, Krucifikset og Kordøren

istandsat, Kordøren opstilledes igen i Korbuen. Arbejdet udførtes under Nationalmuseet ved Peter Andersen«.

⁵⁵ Fotografi med hatte i *Therkel Johannsen 2000*, 23.

⁵⁶ Ordre fra Det kgl. General- og Krigsdirektorium, Skanderborg Slot, 12. marts 1765. Jf. Herdis Therkelsen, »Træhesten på Horsenseggen«, *Horsens Posten* (ugeavis udgivet af *Horsens Folkeblad*) 1. marts 1989.

⁵⁷ R.A. Rentekammeret. Regnskaber ældre end 1559. 1528–29. Fortegnelse over indkrævede klokker (reg. 108a).

⁵⁸ *DaAtlas*. Også andre af støberens klokker bærer ud over initialerne »HM« tillige et uforklarligt »P«. Jf. Nyrop, *Kirkeklokker*, 100–101.

⁵⁹ Jf. *Horsens Folkeblad* 13. juni 1984.

⁶⁰ Foto i *Therkel Johannsen 2000*, 20.

Fig. 46. *Stoelegavl, o. 1600 (s. 1808), i Horsens Museum. Foto AM 2008. – *Pew gables, c. 1600, in Horsens Museum.

KORNING CHURCH

Building. The church is a well preserved Romanesque tufa building consisting of chancel and nave. At the end of the Middle Ages, around 1500, a tower was added in the west and a porch in the south. Before this, †beamed ceilings in the chancel and nave were replaced by built-in vaulting.

The Romanesque architecture is without decorative details and special characteristics apart from a corbie-stepped base of tufa. The tufa stones are set in horizontal, directly through-going courses. The formats are small, in general only 5–6 cm in height (five courses = 30 cm). The work was done with great accuracy, and the facades stand today (best in the north side of the nave) as if they were built with ordinary small bricks.

The tower was given its present, Baroque form with a spire in a rebuilding around 1750. The work was done on the initiative of the church owner, the titular councillor of state Gerdt de Lichtenberg, and was probably executed by the German-born master-builder Nicolaus Hinrich Rieman.

Furnishings. The oldest item of furnishing is the Romanesque granite font, which has an interesting carved decoration with lions. Romanesque too are some fragments of furnishings that were found in the chancel floor in 1988, and which are now in the National Museum: a few pieces of *gilded copper with brown varnish are presumably remains of a rare ‘golden altar’ – and in that case surely the church’s oldest altar decoration – while some decorated fragments of bone and mountings must come from a small casket. Another medieval item is a large chancel arch crucifix from c. 1500.

From the second half of the sixteenth century comes a rare altar panel with painted textile imitation, as well as the altar candlesticks, the baptismal dish and a carved, decorative *female head, which may have graced an early (†)pulpit. This is now in the Horsens Museum.

The core of the altarpiece is from c. 1600, and its original large space with a painting of the

crucified Christ is preserved and hangs in the nave. From the same time come the twelve oldest gable ends of the pews, now gathered in the western end of the nave. The pulpit is a finely carved work from c. 1625 with valuable original paintings of the Evangelists, and a well preserved parish clerk’s chair bears the date 1656. The altar plate from 1664, according to the accounts, was supplied by Daniel Harder in Odense.

The most monumental item of furniture in the church is a richly carved choir screen with guardian cherubs, provided in 1704 by Niels Jensen of Ussinggård, which also constitutes a memorial to himself and his three wives. The screen has been attributed to Jørgen Arentsen Slache in Horsens, while the paintings must be attributed to Hans Christian Wilrich in Vivild near Randers.

The altarpiece was given its present form in an adapted Baroque style in 1756 when Gerdt de Lichtenberg modernized it and gave the large panel a painting of the Crucifixion, attributed to Niels Tanum.

Colour scheme and restorations. The colours of the interior are mainly the result of a restoration in 1938, when the woodwork of the pulpit had its original painted ornamentation brought out and supplemented, while on the altarpiece, chancel rail and parish clerk’s chair the same was done with an ornamentation typified by grey, marbling and gilding from Lichtenberg’s restoration of 1756. At the same time the twelve pew gables from c. 1600 became the models for a reconstruction of a full set of Renaissance pews newly painted in two grey shades.

In 1715 the altarpiece had not been repaired for “far more than 100 years”. Its modernization in the restoration of 1756 included not only the execution of new paintings and the painting of Lichtenberg’s coat of arms on the large wings, but also a charming †verse in his praise in the footing panel.

In a refurbishing of 1865–66 the †incumbent's chair and the parish clerk's chair were moved away from the altar and a new altar rail and †pews were installed. And as part of a new restoration in 1890 Professor J. Magnus-Petersen carried out a thorough restoration of the altarpiece and the choir screen. The latter was then moved from its old place in the chancel arch to the western end

of the nave, from which it was returned in the restoration of 1938.

The most important sepulchral monument in the church is Niels Jensen's above-mentioned combination of choir screen and memorial. Besides these, two now anonymous Renaissance tombstones and a so-called 'peasant tombstone' of granite from c. 1800 are preserved.